

DÉLVIDÉK
ERDÉLY ÉS PARTIUM
FELVIDÉK
KÁRPÁTALJA
ŐRVIDÉK
MAGYARORSZÁG

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR REFORMÁTUS NEMZETSTRATÉGIA

2023

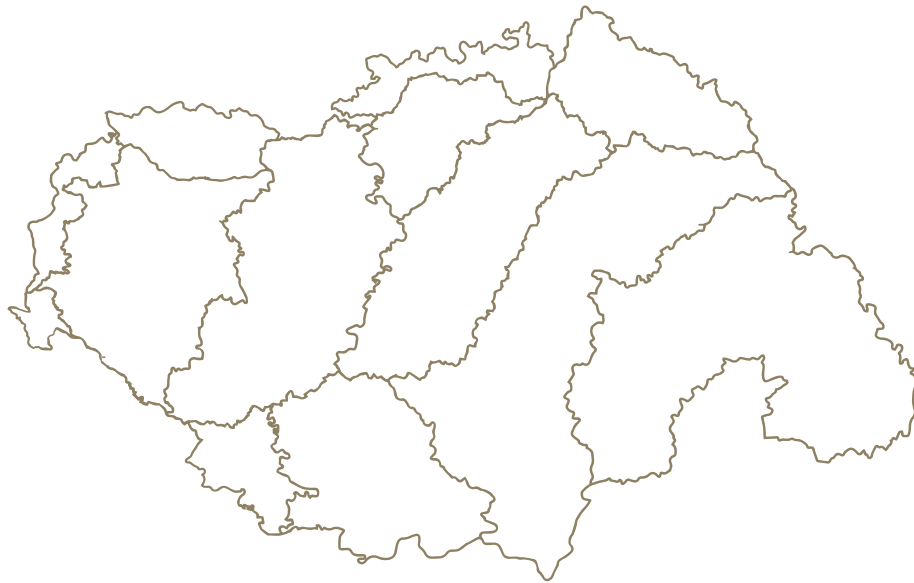
2023, Budapest

TARTALOM

6	BEVEZETŐ KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR REFORMÁTUS NEMZETSTRATÉGIA
11	VITAIRAT VITAIRAT A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR REFORMÁTUS NEMZETSTRATÉGIÁRÓL
40	FÜGGELÉK REFORMÁTUS KERESZTYÉN KÜLDETÉSÜNK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
50	ISTENNEK EGY NEMZETÉT FELISMERNI MAGUNKBAN

*K*ÁRPÁT-MEDENCEI
MAGYAR REFORMÁTUS
NEMZETSTRATÉGIA

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR REFORMÁTUS NEMZETSTRATÉGIA

BEVEZETŐ

Confessio et natio – (hit)vallás és nemzet. Hogyan kapcsolódik össze vagy különbözik egymástól életünk e két valósága a hit gondolatában és a vallási közösségek életgyakorlatában?

2021 tavaszán a Generális Konvent Elnöksége útjára indította azt a közös gondolkodást, mely a Kárpát-medencében élő magyar református egyháztestek közös feladatait és lehetőségeit kívánta számba venni. Kik vagyunk, és mit tehetünk a ránk bízott közösségekért? Erre a kérdésre minden nemzedéknek újra választ kell adnia akkor is, ha a válasz lényege az évszázadok során sem változik: Krisztus népe az evangéliummal, tanítással és diakóniával szolgálja a világot.

Az egyház nemzetek felettsége azt jelenti, hogy Isten Krisztus által minden embert magához hív a hívők közösségébe minden népből, minden nemzetből. Az egyházhoz tartozásnak nincsenek faji, nemzeti, kulturális, nyelvi akadályai, hiszen egyetemes, vagyis görögül: katolikus. Így vallja ezt minden egyházi közösség. Ezt az egyetemességet leginkább a római katolikus egyház jeleníti meg és éli, hiszen az egyház a világ bármely táján és bármely országában szolgál, a hívők közössége a római Szentszék által meghatározott egyetemes rend és szabályok szerint működik. Miközben történelmi adottság az is, hogy a különböző nemzetek egyházai karakteresen különböznek egymástól, s csak ha Magyarországot nézzünk, nálunk is öt, tagságukban kicsi, de gazdag történelmű ortodox egyház működik, melyek önmagukat elsősorban a nemzeti hovatartozás alapján különböztetik meg egymástól, s egyházi felsőbbségük nem is nálunk, hanem az anyanemzetük országában van. A történelmi protestáns egyházakra is igaz, hogy nemzeti alapon építették fel egyházi szervezetüket, még ha elő is fordul, hogy különböző nemzetiségű tagok is tarthatnak ugyanabba az egyházi közösségbe. Bárhogya is alakult a történelem során az egyetemesség és a lokalitás viszonya, egyetlen egyházi közösségnek sem lehet érdektelen, hogy hol él, egy adott korban milyen az a környezet, az a történelmi és kulturális meghatározottság, mely befolyásolja szolgálátát. S ha abban a helyben, mely életének tere, isteni szándékot és döntést lát, akkor természetesen ebben az összefüggésben teszi fel magának a kérdést: mi a dolgom éppen itt, éppen most arra a világra, nemzetre nézve, melybe „helyeztettem”? *„Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére”* – szólítja meg Istent a Himnusz költője, nemcsak az egyház, hanem a nemzet tekintetében is vallva az isteni meghatározottságot.

Ezért van értelme az egyháznak is nemzetstratégiát készítenie, amelyben önmagáról vall a nemzet nyilvánossága előtt, és bemutatja azt, amit ő kínál a tágabb közösségnek, mint támasztékot, mint sajátos alapértéket, mint valami olyat, ami öt egyszerre megkülönbözteti más, a nemzetet alkotó közösségektől, s teszi nélkülözhetlenné számukra is a létezését.

Manapság egyre inkább azt a tendenciát látjuk, hogy individuális igények fogalmazódnak meg a hittel, a vallással, az egyházzal szemben.

A magyar reformátusok „kemény magja” mégis úgy tekint magára, mint közösségre, amely közösségként akar tenni, nem elsősorban saját egyháza tagjaiért, hanem éppen azokért, akiknek az egyházon kívül szükségük van a lelki, anyagi segítségre. S a legtöbb, amit adhat, az a meggyőződés, hogy a 21. században is érdemes abból a tanításból kiindulni, azt komolyan venni, amelyik már kétezer éve szolgál mérceként és erőforrásként annyi közösségi és egyéni élet számára. S ez a tanítás nem más, mint a keresztény tanítás. Ebben minden egyházi közösségben egyetérthetünk.

De mi, reformátusok különös hangsúllyal tesszük hozzá, hogy ennek a tanításnak nem csak kiindulópontja a Szentírás, hanem belső mércéje is, *norma normans*. S ezért a Szentírás tekintélyének védelme, érvényének fenntartása, az abból fakadó hiteles élet megmutatása az, ami pótolhatatlanná tesz bennünket. Mi „az Ige egyháza” vagyunk, elsősorban Bibliát olvasó közösség, mert ezt a könyvet nem egyszerűen a hitünk egy tiszteletreméltó dokumentumának tartjuk, hanem olyan isteni-emberi világnak, melyből ma is élni lehet. Egyház, nemzetet szolgáló egyház akkor és addig lesz, amíg ezt a meggyőződésünket, hitvallásunkat nem adjuk fel.

Nekünk, magyar reformátusoknak az elmúlt száz év meghatározó eseménye az, ami 1920. június 4-én a Trianon-palotában történt, az a szétszakítottság, melyben azóta éljük az életünket. Hogyan tekintsünk erre az eseményre és következményeire egyházként? Ki képes abba a magasságba emelkedni, minket emelni, ahonnan látszik Trianon után a következő idő mértéke, minősége, lehetősége és lehetetlensége? Abba a magasságba, ahonnan látszik a történelem igazi vége. Egyetemes keresztény – katolikus – hitünk szerint ez a feltámadás. Krisztus feltámadásában van a népek, nemzetek, az emberiség sorsának beteljesedése, mindannyiunk személyes reménye. Nem elég csak azt tudni, hogy Trianon már százéves, ahhoz, hogy ne folytatni akarjuk, újabb éveket ragasztva az előző százhoz, hanem helyette újat akarjunk és tudjunk kezdeni. Hogyan is lenne elég, amikor látjuk, hogy egy világvjárványnak nevezett, minket elborító betegség hullám talán kifulladásá után is a többség inkább a régit akarja folytatni, mint valóban újat kezdeni. Az újat kezdéshez több kell, más kell, mint elégedetlenség az eddig volttal. Ahhoz hit kell. Hit, remény és szeretet.

Nekünk az a dolgunk, hogy együtt keressük és megtaláljuk ennek a hitnek, reménynek és szeretetnek azt a forrását, amelyből lehet élni: gyermekek születését akarni, mindennap képesnek lenni újrakezdeni, gyarapodni, magányban szövetségeseket keresni, bűnbocsánatban részesülni, győzni. Ez így, együtt azt jelenti: Isten kegyelméből, szeretetéből élni. Ehhez nem előre, még csak nem is vissza kell néznünk, hanem fölfelé. S még a gondolatban föltekintés: *„Túl a földön felhők közelébe”*, még ez is kevés lesz. Emelkedni kell. Együtt felemeltetni a feltámadás magasságába, hogy együtt láthassunk. Hogy utána majd úgy cselekedhessünk együtt, hogy mindenki a maga dolgát teszi ugyan, de közben látja, támogatja a másikat is. Ez a magasság a nemzeti imádság magassága: *„Isten, áldd meg a magyart jókedvvel, bőséggel... s hozz reá víg esztendő!”* Felel ez az ősi zsoltár, a 90. egyik sorára, amely így hangzik: *„Vidámíts meg minket [Uram] a mi nyomorúságunk napjaihoz képest, az esztendőkhöz képest, amelyekben gonoszt láttunk.”* Ravasz László egyik poszttrianoni gondolatmenetében ezt írta: *„ha testünk nem érezne fájdalmat, belesétálnánk a halál tüzes kemencéjébe. De mivel fáj és éget sorsunk tüzes kemencéje, mást, jobbat, különbet akarunk. A magyar fájdalom életösztönünk riadója. A magyar bánat nem lemondó.”*

Fájjon! Fájjon, azért, hogy akarjuk a gyógyulást, hogy akarjuk az áldást. Bogárdi Szabó István így fogalmaz: *„a XXI. századi nemzetstratégia lényege, hogy mi, magyarok, áldást adjunk: egymásnak és a világnak.”* S ehhez megtérés kell. Isten Lelke magasságából, ahová felemeltetünk, onnan az, ami eddig csak veszteségnek meg pusztításnak látszott, az nem más, mint bűn. Mulasztás, önimádat, bűnös felelőtlenség, mának élés, hitelvesztés, a hit, remény és a szeretet elvesztése. Azért látatja a Lélek velünk mindezt, azért látjuk, hogy lássuk a bűnbocsánat útját, amikor nem az számít, hogy mások mit tettek rosszul vagy jól, hanem az, hogy mi mit követtünk el. Azt a terhet, melyet rólunk vesz le a szabadító kegyelem, azt lássuk! Mert a tét nem az, hogy könnyebb legyen egy kicsit élni – gazdasági növekedés, a geopolitikai helyzet javulása –, nem az, hogy tabula rasát teremtsünk végre, hanem hogy tisztán tudjuk felismerni életünk, közös életünk küldetését. Az Ukrajnában dúló háborúnak, az aggodásnak kárpátaljai református testvéreink jövőjéért, a békéért, megbékélésért mondott imádságnak ez a jelentősége. Áldás akarunk lenni. *„Minket az Úr stratégiai jelentőséggel ruházott fel a népek között”*, fogalmaz másik püspök elődöm, Hegedüs Loránt. De ha nem lesz Istennek ez az ígérete az egész nemzet imádságává, akkor ez átkot jelent – mondja.

Akkor, ha nem hiszünk Istenben. „Ha nem élünk és nem tartatunk meg általa, ha nem változunk át Igéje és Szentlelke hatására, akkor csak ezt mondhatjuk: minket az Úristen stratégiai jelentőséggel vert meg. Mert teljesen egyedül a világ népeinek nagy családjában a világtörténelem legnagyobb ütközőpontján kell megmaradnunk. De ha megtérünk, és áldás leszünk, akkor a világot megajándékozunk egy olyan kegyelmi kincstárral, amely a mi népünknek és nemzetünknek adatik a teremtés, a gondviselés és újjáteremtés rendjében. Más népek nem az agónia népei, mert vagy sokan vannak, és rokonok özöne támogatja őket, ha hullni és esni indulnának, vagy kis népek ugyan, de a történelem egy nyugalmas zugában adott nekik helyet a Gondviselő. Mi éppen ezért nem bízhatunk önmagunkban, saját fogyatékos erőinkkel nem hívhatjuk ki magunk ellen a sorsot, a történelmet, az örökkévalóságot.”

Mi csak a legnagyobb, örökkévaló, téren is időn felüli történésben bízhatunk: a feltámadásban. Jézus Krisztus feltámadását hívhatjuk segítségül, ha meg akarunk maradni, és áldássá akarunk lenni.

Magyar feltámadás akkor van, ha készek és képesek vagyunk ezt a feltámadást a keresztyén hit és kultúra alaptörténésén, Krisztus feltámadásán megmérni. De a feltámadás előtt és alatt ott a nagypéntek. Mert áldozat nélkül nincs feltámadás. A mi magyar nagypéntekünk, a mi magyar golgotánk és kálváriánk Krisztus áldozata nélkül nem lesz az önmagunk és bűneink feletti győzelem napja és velünk maradó állapota, megváltásunk záloga.

Sola gratia. Minden kegyelem. Egyedül Ő az élet forrása. Benne, tőle van nemcsak megmaradás, hanem igazi győzelem is.

Soli Deo gloria!

Balog Zoltán
református püspök, a Zsinat lelkeszi elnöke,
a Generális Konvent ügyvezető elnöke

VITAIRAT

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR REFORMÁTUS NEMZETSTRATÉGIÁRÓL

20	ÉLETÜNK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
21	KERESZTYÉN HITTEL, KERESZTYÉN FELELŐSÉGGEL
21	REFORMÁTUS ALAPÉRTÉK
22	SZELLEMI MŰHELY (IS) VAGYUNK
24	ISTEN SZÍNE ELÉ TÁRJUK NÉPÜNK HELYZETÉT
27	MAGYAR REFORMÁTUSNAK LENNI JÓ
28	AKI HALLJA, ADJA TOVÁBB
32	CSELEKVŐ SZERETETTEL
36	SZERETETTEL AZ ÖSSZETARTOZÁSBAN

TÉTELMONDAT

Meg kell erősíteni egyházunk, a keresztyén hit belső lelki-szellemi védvonalait, hogy így mutassuk fel Krisztust a ránk bízottaknak, a Kárpát-medencében élőknek, s így hívjuk meg őket arra az életre, mely Krisztusban teljesezhet ki.

KIK VAGYUNK? (Bevezető)

A magyar reformátusság a reformáció korától kezdődően évszázadokig több ország területén és több állam szervezeti keretei között élt, egyházjogi és hitelvi közösségekben azokkal a Kárpát-medencei más nemzetiségekkel, akik a reformációhoz csatlakoztak. 1881-ben az addig szervezeti széttagoltságban élő egyházrészecskék létrehozták az Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház teljes szervezeti egységét. A trianoni (1920) és párizsi (1947) békeszerződéseket követő határmódosítások azonban újra szétszakították egyházunkat is, majd a kommunizmus bukását és a hidegháború végét követő átalakulások (1990–1993) megint másféle államközösségek részévé tették a szétszakított egyháztesteket.

- **Délvidék:** itt Jugoszlávia felbomlása óta ma külön Szerbiai Református Keresztyén Egyház, külön Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyház, valamint külön Szlovéniai Református Keresztyén Egyház¹ működik.
- **Erdély és Partium:** a Romániához csatolt területeken a már korábban is meglévő Erdélyi Református Egyházkerület mellett a Debrecentől államhatár által elszakított gyülekezetekből létrejött a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Az itteni két egyházkerület, amely nagy önállósággal működik, együtt alkotja a Romániai Református Egyházat.

¹ Az egyház a Szlovéniában szolgáló egyetlen magyar református lelkipásztor személye által kötődik a Dunántúli Református Egyházkerülethez. Ő a Generális Konvent támogatásával, az egyházkerület kirendelésével, az Őrségi Református Egyházmegye kebelébe helyezve látja el szolgálatát.

- **Felvidék:** a Szlovákiához került reformátusság ma egyetlen egyházkerületet alkot hét magyar és két szlovák egyházmegyével.
- **Kárpátalja:** a Csehszlovákiához csatolt területeken Trianon után létrejött három egyházkerületből a Kárpátaljai Református Egyház ma külön egyházként működik Ukrajna állami keretei között.
- **Őrvidék:** az Ausztriához került felsőöri gyülekezet az Ausztriai Református Egyház tagja.
- **Magyarország:** a trianoni határok között maradt országban működik a Magyarországi Református Egyház négy egyházkerülete.

A kényszerű szétszakítottság ellenére a magyar reformátusság tanúságtételét és szolgálatát az összetartozás tudata határozta meg, s ez kiterjedt azokra a szórványközösségekre is, amelyek szerte a világon jöttek létre kivándorolt magyar reformátusokból.

Trianon után első ízben 2009. május 22-én jött létre ismét a magyar református egyházak zsinati egysége: a Magyar Református Egyház. Az ekkor elfogadott közös egyházalkotmány is megerősítette:

” A Kárpát-medencei történelmi reformátusság Isten ígéje, az óegyházi hitvallások, a Heidelbergi Káté, a II. Helvét hitvallás alapján folyamatosan megőrizte hitbeli és teológiai egységét. Őrizte istentiszteleti rendjének közös alapelveit, a sákramentumok – a keresztség és úrvacsora – kiszolgáltatásában egységét soha fel nem adta. A református keresztyén nevelés, a pásztori szolgálat, a misszió, a keresztyén szolgáló szeretet, a paritáson alapuló zsinat-presbiteri kormányzat és az egyházfegyelem gyakorlásának alapelvei az egységet és az összetartozást soha nem vonták kétségbe, mint ahogyan a más anyanyelvű reformátusokkal való egységet sem. ”

Az Alkotmányozó Zsinat Európa- és világszerte üdvözölt ökumenikus eseményként egyszerre gyógyította a múlt sebeit és jelölte meg a magyar református közösség jövőjét a hálaadás, remény és közös felelősségvállalás jegyében.

Ezt rögzítette maradandó érvénnyel a Zsinat üzenete:

” Jézus Krisztus mondja: Én vagyok az út, az igazság és az élet. Hisszük és valljuk, hogy Krisztus igazsága szabadít meg minden igazságtalanságból és nyomorúságból. Hisszük, hogy gyógyító hatalma megteremti Benne való egységünket is. Hisszük, hogy ha Őt követjük, a megbékélés eszközei lehetünk minden körülmények között. Hisszük, hogy a magyar reformátusság összefogása Jézus Krisztus egyetemes egyházának egységét és hiteles bizonyágtételét szolgálja, melynek mindnyájan tagjai vagyunk. Krisztus a jövő, kövessük együtt Őt! ”

Az egység egyszerre ajándék és feladat. A 2004 óta működő Generális Konvent felelőssége, hogy az egységet a részegyházak közös felelősségvállalásával világos missziói és nemzetstratégia alapján munkálja. Jelen vitaanyag egyrészt bemutatja azokat a stratégiai elképzeléseket és háttéranyagokat, melyek közös szolgálatunk keretét alkotják, másrészt visszatekint együttműködésünk elmúlt két évtizedének tapasztalataira, és így törekszik választ adni arra a kérdésre, hogy mit és hogyan akar elérni a magyar reformátusság a Kárpát-medencében az elkövetkező tíz évben

RÖVIDEN:

Keresztyén felelősségünk lényege, hogy ahol élünk, Kárpát-medencei református egyházi közösségeinkben, megnyilvánulásainkkal és cselekedeteinkkel határozott és hiteles tanúságot tegyünk – alkalmas és alkalmatlan időkben – Teremtőnkéről, Megváltónkáról és Vigasztalónkról.

Minden magyar református hívőnek, minden gyülekezetnek és az egész egyháznak felelőssége és lehetősége, hogy Isten színe előtt, az Ige fényében megismerje, krisztusi zsinórmérték szerint tekintse át és értelmezze nemzetünk helyzetét, és továbbadja, amit az evangéliumból megértett, vagyis cselekvő szeretetben élje meg mind a hozzánk tartozók, mind a velünk és a távolban élők számára.

Az elmúlt évtizedekben sokat erősödött a különböző felekezeti magyar keresztyének lelki közössége. Ez megmutatkozik közös társadalmi és nemzeti felelősségvállalásukban is. E lelki közösséget a magyar reformátusság elsősorban az evangéliumban felismert **alapértékkel** szolgálja. A *sola scriptura* elv szerint a Szentírás Isten és önmagunk megismerésének forrása. Miközben az emberi élet, a társadalom és a nemzet sorskérdéseire keressük a keresztyén válaszokat, a kiindulópontunk kizárólag a Szentírás, tehát Istennek Jézus Krisztusban nekünk ajándékozott önkinyilatkoztatása. A magyar református hívők közvetlenül és feltétlen bizalommal viszik Isten elé az egyéni, közösségi, társadalmi és nemzeti sorskérdéseket.

A kommunista diktatúra bukása (1989) óta a magyar reformátusság az intézményeinek gyarapodását éli meg. Ez még szükségesebbé tette a Kárpát-medencei református közösségek államhatárok feletti együttműködését. 2004-ben létrejött a Kárpát-medencei református egyházak közös képviselői testülete, a Generális Konvent, majd 2009. május 22-én Debrecenben kimondtuk a Kárpát-medencei magyar református egyházak zsinati egységét: létrejött a Magyar Református Egyház.

Ebben a cselekvő szeretet sajátosan Kárpát-medencei magyar vonatkozását élhetjük meg: kölcsönös figyelmet szentelünk azoknak a sajátos lélektani, identitásbeli, kulturális és fizikai szükségleteknek, melyek a határok feletti nemzeti összetartozás tényéből és az államhatárok általi megosztottság állapotából erednek.

Jelenlegi helyzetünkben (2022) nagy reményt adó tapasztalatunk, hogy az emberi mértékek szerint legrosszabb gazdasági és biztonsági helyzetben lévő Kárpátalján hitbeli ébredés történik. Ellenben bűnbánatra indít az a jelenség, hogy másutt, a viszonylagos jólétben és biztonságban élő magyar közösségekben a hitvesztés folyamata jellemző, hasonlóan az Európa legtöbb társadalmában tapasztaltakhoz. Az egyház szociális és oktatási intézményrendszerének bővülése egyelőre alig-alig erősítette meg érdemben az egyház képességét a jólétben élő társadalom megszólítására.

Ezzel egyidejűleg a Kárpát-medence egyes régióiból – az elmaradott életviszonyok miatt – óriási az elvándorlás, elsősorban peremvidékekről nagyvárosokba, az elcsatolt területekről az anyaországba, illetve a Kárpát-medencéből a világ tehetősebb régióiba. Mindennek következtében a sok egyéni gyötrelme közösségi nyomorúsággá, hányattatássá válik: egész régiókban szorul szórványba és szűnik meg lassan a magyar közösség és a reformátusság.

Az előttünk álló évtized egyik leglényegesebb feladata, hogy a magyar református egyház a kialakult intézményrendszere révén olyan átfogó programokat valósítson meg, amelyekkel hatékonyan segíti a hívőket és a gyülekezeteket a missziói küldetésük és a Kárpát-medencéért vállalt keresztyén felelősségük gyakorlásában.

TEENDŐK:

Az egyházrészek által érzékelt társadalmi folyamatok tükrében a következő fő irányokat látjuk leginkább szükségesnek:

1. **Közösen Isten színe elé kell vinnünk Kárpát-medencei ügyeinket**

- *közös böjti könyörgésrend beiktatása az ébredésért, a hitben való megújulásért;*
- *a Kárpát-medencei imanap (december első vasárnapja), a magyar református egység napja (a május 22-éhez legközelebb eső vasárnap), valamint a nemzeti összetartozás napjának (június 4.) tartalmi előkészítése minden évben szellemi műhelyeinkkel és lelkészeinkkel együttműködésében történjen;*
- *fogalmazzuk meg a nemzeti összetartozás napja keresztyén tartalmi és spirituális üzenetét;*
- *tegyük rendszeressé és általánossá az ilyen, eseti alkalmakat lehetőleg minden gyülekezetünkben;*
- *erősítsük meg a testvérgyülekezeti kapcsolatokat.*

2. **A belső szellemi-lelki védelmi vonalak megerősítése érdekében meg kell valósítani egyház részeink szellemi műhelyeinek együttműködését és az egyház valóságos életéhez kapcsolódását**

- *Kárpát-medencei létünkkel és egyházunk missziós képességével kapcsolatos kérdéseink szociológiai, gazdasági, politológiai és kommunikációtudományi vonatkozásait teológiai összefüggésbe kell helyezni. Ez szükségessé teszi szellemi műhelyeink közös Kárpát-medencei hálózatának megalapítását, meglévő tudományos intézményeinkre és szellemi műhelyeinkre alapozva;*
- *a szellemi műhelyek javasolt hálózatát arra kell használni, hogy segítsék egyházunk önismeretét, szellemi iránymutatást adva előkészítsék a közös zsinat lelki tanításait;*
- *létre kell hozni a Kárpát-medencei református szakkollégiumok hálózatát;*

3. **Közössé kell tennünk Kárpát-medencei küldetésünket és szolgálatunkat**

- *szükség van a Magyar Református Egyház közös lelkesi életpálya ívének a megalkotására és az ennek gyakorlatba ültetéséhez szükséges jogi, egzisztenciális, infrastrukturális és képzési, illetve továbbképzési feltételeket megteremtő program indítására;*
- *addig is a lelkipásztoroknak Kárpát-medencei léptékű találkozási lehetőséget, továbbképzést kell teremteni;*
- *Kárpát-medencei szintű összehasonlító kutatási programot kell indítani a gyülekezetépítési jó gyakorlatok figyelemmel kísérésére, és ennek megismertetésére; ennek műhelye az esperesi kollégium;*
- *kommunikációtudományi kutatóprogramra van szükség, hogy feltárjuk a jóléti társadalmakban zajló keresztyén misszió sikereinek és kudarcainak kommunikációs összefüggéseit;*
- *mérlegelendő egy Kárpát-medencei református hírügynökség létrehozása;*
- *útmutatást kell kidolgozni tanintézményeink számára, hogy oktatási, nevelési munkájukban hogyan jelenítsék meg a nemzeti összetartozás hitbeli összefüggését;*
- *segítséget kell nyújtani a nemzeti összetartozás napjának iskolai megrendezésében;*
- *segítséget kell nyújtani közoktatási intézményeink közös iskolai programjaiban (testvériskolák, táborok, kirándulások, tanulmányi versenyek);*
- *egyházdiplomáciai stratégia kidolgozása az utódállamok többségi egyházaival való kapcsolattartásra, sajátosan kiterjesztve a nemzetközi egyházi szervezetekre is;*

4. **Gyakorlati feladatokat kell vállalnunk a „cselekvő szeretet (=diakónia)” jegyében**

- *egyházi, gyülekezeti közreműködés abban, hogy a magyar családpolitika egyes elemei elérhetők legyenek az utódállamokban élő testvéreink számára is;*
- *közreműködés a Magyar Falu Program – utódállamokban élő közösségeinkre való – kiterjesztésében;*
- *református kórház létesítése Kárpátalján;*

- *a magyarországi keresztyén roma szakkollégiumoknak megfelelő intézmények alapítása az utódállamokban (a fentebb javasolt Kárpát-medencei református szakkollégiumi hálózat keretében);*
- *teológiai-kritikai megvizsgálása annak, hogy mennyiben megalapozott nemzeti összetartozás jegyében gyakorolni a cselekvő szeretetet;*
- *a testvérgyülekezeti és diakóniai intézményközi kapcsolatok átfogó felmérése; jó gyakorlatok bemutatása;*
- *pénzalap létesítése testvériskolai, diakóniai testvérintézményi és testvérgyülekezeti kapcsolattartás támogatására.*

BŐVEBBEN:

„Általad nyert szép hazát...” – vallja a Himnusz költőjével együtt a Magyar Református Egyház. A minket szerető Isten elrendeléséből vagyunk, akik vagyunk, és élünk, ahol élünk (ApCsel 17,26). Ennek ténye hálaadásra indít Teremtőnk iránt, hálánk pedig **megalapozza keresztyén felelősségünket egyházunk és nemzetünk Kárpát-medencében való jelenléteért.**

Keresztyén felelősségünk lényege, hogy mi, Kárpát-medencei reformátusok, ahol élünk, egyházi közösségeinkben megnyilvánulásainkkal és cselekedeteinkkel hiteles tanúságot tegyünk Teremtőnkről, Megváltónkra és Vigasztalónkra.

I. ÉLETÜNK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A Kárpát-medencei keresztyén felelősségvállalás másik fontos területe **közösségeink kapcsolata**. Jelenlétünk minőségét mindig az jelzi, hogy **közösségeink hogyan, miképpen képesek tanúságot tenni Krisztusról** azok között a körülmények között, amelyek között élniük adatott.

Közösségeinket 1920 óta államhatárok választják el egymástól: nyolc ország nyolcféle életviszonyai között végzik missziójukat. Emiatt az egyházkerületek külső helyzete, cselekvésének tárgyi lehetőségei erősen különböznek egymástól. A hit erejében azonban mindig egy egyház voltunk, 2009 óta pedig zsinati értelemben is összetartozunk a Magyar Református Egyházban, ennél fogva minden magyar református közösség számára egyformán fontos ügy a többi magyar református közösség belső készsége és képessége a Krisztusról szóló bizonyosságtételre. Minden magyar református felelős minden magyar reformátusért.

Miután nemzetünk más nemzetekkel közösen lakja a Kárpát-medencét, és a területen osztozó nyolc állam közül hétben történelmi osztályrésze a kisebbségi léthelyzet, meghatározó jelentőségű **az utódállamokhoz és azok többségi nemzeteihez fűződő viszony, a velük alakított kapcsolat is**.

Misszióink mindazáltal része az egyetemes egyház keresztyén missziójának. Ezért Kárpát-medencei keresztyén felelősségünk kiterjed **a Kárpát-medencén kívüli keresztyén világra is**, ezt hordozzák részben a nemzetközi keresztyén és világi szervezetekkel, intézményekkel való kapcsolataink, az üldözött keresztyénekkal gyakorolt szolidaritásunk, a magyar református diaszpóra gondozása és szükség szerinti képvisellete más országok egyházai előtt.

II. KERESZTYÉN HITTEL ÉS FELELŐSSÉGGEL – KÖZÖS FELADATAINK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

- **az Ige fényében, imádságban keresni, megismerni és értelmezni** a nyolc államba szétszított – ebből hét államot illetően kisebbségben élő – nemzetünk és benne Magyar Református Egyházunk helyzetét, missziói képességét,
- **Isten színe elé vinni** istentisztelet közösségében, közösségi és egyéni imádságban mindazt, amit a nyolc államba szétszított – ebből hétben kisebbséget alkotó – nemzetünk és benne Magyar Református Egyházunk örömeivel, fájdalmaival és a rá leselkedő veszélyekkel kapcsolatban megértettünk,
- **Isten igéjének fényébe helyezve tovább adni,** megosztani és tanítássá formálni, amit a nemzetünk, benne Magyar Református Egyházunk helyzetéből Jézus Krisztusba vetett hit révén megismertünk és megértettünk,
- **és cselekvő szeretetet gyakorolni** magyar honfitársaink és a Kárpát-medencében velünk együtt élő többi nemzet tagjai iránt, valamint velük együtt minden ember és a világ minden nemzete iránt.

III. REFORMÁTUS ALAPÉRTÉK

Az elmúlt évtizedekben sokat erősödött a különböző felekezetű magyar keresztyének lelki közössége. Ez megmutatkozik közös társadalmi és nemzeti felelősségvállalásukban is. Ezt a lelki közösséget a magyar reformátusság elsősorban az evangéliumban felismert **alapértékkel** szolgálja. *A sola scriptura* elv szerint a Szentírás Isten megismerésének és önmagunk megismerésének forrása. Miközben az emberi élet, a társadalom és a nemzet sorskérdéseire keressük a keresztyén válszókat, a kiindulópontunk kizárólag a Szentírás, tehát Istennek Jézus Krisztusban nekünk ajándé-

kozott önkinyilatkoztatása. A magyar református hívők közvetlenül és feltétlen bizalommal viszik Isten elé az egyéni, közösségi, társadalmi és nemzeti problémákat.

Sajátos adottságnak tekintjük, hogy a Magyar Református Egyháznak nemzeti (nyelvi-történelmi) szervezettsége erős függetlenséget nyújt ahhoz, hogy külső nyomásgyakorlások ellenére következetesen képviselje ezt az alapértéket (a Szentírás tekintélye), és szabadon gyakorolja keresztyén felelősségét.

IV. SZELLEMI MŰHELY (IS) VAGYUNK

A cselekvő szeretet akkor teljesedik ki a keresztyén életben, ha megmarad a maga egyetlen alapján, ez pedig a hála Isten áldásáért. Ez a kiindulópontja felelősségvállalásunknak. Isten Igéjének fényében és szüntelen imádságban kell megküzdenünk annak megismeréséért és megértéséért, hogy mit szükséges tennünk nemzetünkért, benne egyházunkért, sajátos Kárpát-medencei élethelyzete és remélt jövője szerint.

Ebben a lelki-szellemi igyekezetben segítségül szolgál a Kárpát-medencei felelősség teológiai, hitbeli összefüggéseinek tudományos igényű vizsgálata, annak megismertetése és megvitatása.

Amikor a Kárpát-medence területén osztozó államok a hidegháború után visszanyerték szuverenitásukat, és megszabadultak a kommunista rendszertől, újra mód nyílt ezeknek a kérdéseknek a kutatására és az eredmények megosztására.

A református egyházak korábban is működő tudományos, illetve felsőoktatási intézményei részben bővítették, részben korszerűsítették tevékenységüket. Egyidejűleg számos ilyen jellegű intézményt szerveztek újra, illetve alapítottak.

Elsősorban ezekben az intézményekben – valamint gyülekezeti kezdeményezésre és hitbuzgalmi csoportok ösztönzésére is – több olyan fórum működik, amelyen az Ige fényében szellemi igényességgel vizsgálták és vizsgálják nemzeti összetartozásunk próbatételeit, teendőit, beleértve, hogy az államhatárok elválasztanak egymástól. Szintén számos kutatás és fórum választja tárgyául egyházunk keresztyén tanúságtételének teológiai, társadalmi és egyéb összefüggéseit.

Megkezdődött a magyar református tudományos élethatárok feletti integrációja is, bár még nem fedile a teológiai tudomány minden területét. Példák erre a Doktorok Kollégiuma, az újjraalakult Coetus Theologorum, vagy a teljes Kárpát-medencei egyháztörténeti és rendszeres teológiai tudományos élet „seregszemléjét” megteremteni, szervezni hivatott kolozsvári teológiai konferenciák.

Mindazáltal az még várat magára, hogy egyházunk a maga alapértéke szerint egyértelmű református keresztyén útmutatással szolgáljon a hívők és a társadalom számára sajátos helyzetünk (nemzeti összetartozás, államhatárok általi megosztottság) megértésében.

További hiányosságunk (az egyetemes keresztyénség számos egyházával együtt), hogy nincs szellemi megalapozottságú, koherens képünk arról, miért erősödik a hitvesztés folyamata a jólétben élő társadalmakban, és miért okoz az egyházaknak rendkívüli nehézségeket az ilyen társadalmak megszólítása. Mindamelllett a református teológia – más tudományágakkal együtt – egyre határozottabban vizsgálja az egyetemes keresztyénség helyzetét, és keresi a tudományos megalapozottságú, bibliai eredetű válaszokat a társadalmi és politikai élet által felvetett teremtésrendi, erkölcsi és életviteli kérdésekre.

TEENDŐK:

A következő évtizedben az egész egyháznak szellemi műhelyként is kell működnie, elsősorban azért, hogy az egész nemzet számára jól láthatóan kiformalódjék az erkölcsileg példamutató, szilárd szellemű, véleményformáló, hitbeli és társadalmi kérdésekben bátran megnyilvánuló református értelmiség. Ehhez a lelki-szellemi kötelékek megerősítésére van szükség.

Célszerű a meglévő református tudományos és oktatási intézményekre támaszkodva és új szellemi műhelyeket alapítva olyan hálózatot létrehozni, amely adatbázisba gyűjti és elemzi a Kárpát-medencei kérdéskörök – köztük egyházunk missziói képességének – társadalmi, gazdasági, közéleti és kommunikációtudományi vetületeit, ezeket kritikai teológiai vizsgálat tárgyává teszi, eredményeit nyilvánosságra hozza, vitára bocsátja, s így segíti az egyház Kárpát-medencei missziójának folyamatos stratégiai tervezését.

Kiemelt kutatási területek:

- az egyetemes missziós parancs és a felekezeti, nemzeti-nyelvi identitásörzés viszonya,
- a felekezeti vagy vallási, illetve a nemzeti értelemben vegyes házasságok működése és a bennük élők hitére és identitására gyakorolt hatása,
- a nagyvárosi anomimitásban és anómiában élő tömegek evangelizálása,
- a romák körében végzett református misszió tapasztalatai és perspektívái.

Ehhez a jövőendő szellemi képességeket egy Kárpát-medencei magyar szakkollégiumi hálózat létrehozása teremtheti meg.

V. ISTEN SZÍNE ELÉ TÁRJUK NÉPÜNK HELYZETÉT

A Kárpát-medencei keresztyén felelősségvállalás legfontosabb vonása, hogy a Teremtő Isten színe előtt akarjuk megismerni és megérteni nemzetünk és egyházunk Kárpát-medencei sorskérdéseit.

Különös felelősség ez, mert e készség és képesség a keresztyén közösségek egyedülálló lehetősége, túl azokon az erőfeszítéseken, amelyeket a világi (állami, civil és egyéb) szervezetek és intézmények is végeznek a nemzet és az emberiség javára.

Bár a magyar reformátusság életében a kommunista rendszerek tiltása és üldözése idején sem szűnt meg a közösségi könyörgés az egyház missziói képességének ajándékáért, ám háttérbe szorult, és

gyakran csak korlátozott belső nyilvánosságban szólalhatott meg. Az egyház és a nemzet valódi sorskérdéseinek Isten elé vitele jórészt a nemzetért felelősséget érző hívők egyéni vagy családi imádságaira, bizalmas együttléteire korlátozódott, éles és fájdalmas ellentétben a hamis teológiát hirdető hivatalos közmegnyilvánulásokkal. Részben kivételek azok a társadalmi szolgálatok („missziók”), melyek a múlt század nyolcvanas éveinek elejétől a drogfüggők, az alkoholfüggők gyógyításában végeztek evangéliumi megalapozottságú úttörő munkát. Ezeket a missziókat 1990 után részben sikerült kiterjeszteni a szomszédos országok magyarlakta területeire is, és ott kapcsolódni a hasonló munkát végző missziókhoz (pl. „iszákosmentés” a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben).

Ma már távolinak tűnik a kommunista korszak „szolgáló egyház teológiájának” az a súlyosan téves tanítása, hogy bennünket a társadalom és az emberiség javára végzett békeszolgálat és diakóniai hozzájárulásunk tesz értékessé, illetve ez igazolja létünket. E korszak és hivatalos teológiája mégis maradandóan intő jel arra, nehogy egyházi létünk igazolására használjuk azt a szolgálatot, melyet a nemzet javára végzünk. Az egyház akkor tesz legtöbbet a világért, ha a krisztusi parancsnak engedelmeskedve – egyház marad. Az egyházként-lét nem „hozzáadott érték”, hanem biztos fundamentum.

A rendszerváltoztatások óta eltelt három évtizedben már számos olyan istentiszteletet tartottunk – elsősorban nemzeti ünnepeinkhez, emléknappainkhoz, valamint a Magyar Református Egyház megalakulásának évfordulójához kapcsolódóan –, amelyeken Isten színe elé vittük a nemzeti sorskérdéseket, így az államhatárok feletti nemzeti összetartozás ügyét is. A legismertebb ilyen alkalmak a minden december első vasárnapján megtartott Kárpát-medencei imanap, valamint május 22-éhez kapcsolódóan a magyar református egység napja.

Ezzel együtt sem mondhatjuk azonban, hogy egyházunk egészének mindennapos jellemzőjévé vált volna a hálaadás azért az ajándékért, hogy a keresztyén hit egységében élhetjük meg nemzeti összetartozásunkat. Ugyanígy ritka a rendszeres könyörgés vagy akár a közböjt a nemzetünket terhelő gondok idején. Jelentős regionális különbségek is megfigyelhetők: míg némelyik egyházkerületben több-kevesebb rendszerességgel szerveznek ilyen alkalmakat, addig más hasonló helyen legfeljebb eseti jelleggel fordul elő ez a kegyességi gyakorlat. Missziói hivatásunk más lényeges társadalmi, nemzeti

kontextusainak – például a szegények, a nélkülözők, a betegek helyzetének – számos gyülekezet a közösségi imádságokban és a gyülekezeti életben sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít.

A nemzeti sorskérdéseket Isten színe elé táró alkalmakon csak elvétve fordul elő, hogy az utódállamok többségi nemzeteihez fűződő viszonyunkat a „népek és nemzetek Ura és Teremtője” elé vin-
nénk. Pedig az utódállamokhoz csatolt magyarok elsősorban ebben a viszonyban kapnak – gyakran mindennapos – sebeket: életminőségük és megmaradásuk szempontjából meghatározó jelentősé-
gű próbatételről és lehetőségről van szó.

TEENDŐK:

A következő évtizedben a magyar reformátusok közösségeiben nagyobb hangsúlyt kell kapnia a hit-
beli és nemzeti összetartozás ajándékának és feladatának, hogy a hívők minél szélesebb körei kap-
csolódjanak be a Kárpát-medencei közösségi imádságba. Jó lenne, ha belső igénnyé válna, és így
az imádságokba is hangsúlyosabban beépülne – az államhatárok feletti nemzeti összetartozás mel-
lett – az utódállamok többségi nemzeteihez fűződő kapcsolat próbatétele, feladata is.

A felállítandó szellemi műhelyek hálózata

- *tegyen kidolgozott javaslatot annak a módszertanára, hogy miképpen gyökereztethető meg a nemzeti sorskérdésekért folytatott rendszeres imádság,*
- *a lelkészek bevonásával alkosson igei tanítást ennek jelentőségéről, tegye ezt közkinccsé, és minden évben tartalmilag készítse elő a Kárpát-medencei imanapot (december első vasárnapja), a magyar református egység napját (május 22-éhez legközelebb eső vasárnap), valamint a nemzeti összetartozás napjának (június 4.) református spirituális és intellektuális programjait.*

VI. MAGYAR REFORMÁTUSNAK LENNI JÓ

Miközben az egyház minősége nem feltétlenül függ a hívek számától, az is igaz, hogy az egyháznak a társadalomra – így a nemzet állapotára – gyakorolt hatása szorosan összefügg a hívek számával, össztársadalmi arányával, az egyházhoz tartozásunk örömteli megélésével, aktivitásunk mértékével és keresztyén felelősségérzetünkkel.

Az egyház azzal is Istent szolgálhatja, ha a nemzet javára végez szolgálatot, amennyiben ezt evangéliumi hűségben teszi. S ha olyan közösségek közösségét alkotja, amelyhez jó tartozni, és ha olyan közbizalmat élvező intézményként működik, amelyhez az emberek bizalommal fordulnak örömeikkel és gondjaikkal.

Azért jó magyar reformátusnak lenni, mert a református életben központi szerepe van a „református alapértéknek”. Isten igéjét rendszeresen (együtt) olvasni, hallgatni és megérteni, abban élni: kiváltság és boldog állapot. Ebben kell részesíteni egymást és a többi magyart, ezt szükséges kommunikálnunk, és ezt kell életünkkel és mindenki iránti szeretetgyakorlásunkkal sugározni. Célunk, hogy olyan befogadó és vonzó lelki középponttá legyenek gyülekezeteink egy-egy településen, ahonnan bölcs szeretet árad, s ahol az emberek Krisztus evangéliumával találkozhatnak, mely képes gondolkodásunkat és életünket döntő módon megváltoztatni (metanoia).

Ez nem kizárólag, de kiemelten a lelkipásztorok hitén, hűségén és helytállásán múlik. Az elmúlt évtizedekben összességében növekedett a lelkészek száma. A lélekszámbeli gyarapodás azonban nem feltétlenül járt együtt a lelkészek egzisztenciális helyzetének megerősödésével, s önmagában nyilván nem oldotta meg a gyorsan változó társadalom megszólításának kérdését sem. Az utóbbi években viszont a tényleges gyülekezeti-missziói lelkészi szolgálatot végző lelkipásztorok száma csappanni kezdett a Magyar Református Egyház szinte minden részegyházában, a többi történelmi egyházhoz hasonlóan. Ugyancsak jelentősen csökken a teológiai felsőoktatási intézményekbe jelentkezők száma is.

TEENDŐK:

- *A javasolt „szellemi műhelyek hálózata elemezze és népszerűsítse a gyülekezetépítés Kárpát-medencei jó gyakorlatait.*
- *Szükséges közösen megvizsgálni mind a lelkészek számbeli fogyatkozásának, mind az utánpótlás elmaradásának okait. Indokolt továbbá a Kárpát-medencei református teológiai alapképzést és lelkészképzést nyújtó intézmények pedagógiai módszerének és rendszerének a vizsgálata, figyelembe véve mindenekelőtt a létező és újonnan plántálandó gyülekezetek szükségleteit, valamint a társadalmi-oktatási területen zajló folyamatos és gyors változásokat.*
- *A következő tíz év egyik feladata lehet a Magyar Református Egyház közös lelkészéletpálya-modelljének megalkotása és az ennek megvalósításához szükséges jogi, egzisztenciális, infrastrukturális és képzési, valamint továbbképzési feltételek megteremtése.*

VII. AKI HALLJA, ADJA TOVÁBB!

A keresztyén felelősségvállalás lényegi része annak a továbbadása, kommunikálása, hogy mi, magyar reformátusok hitünk és tudásunk alapján hogyan látjuk és értjük azokat a sorskérdéseket, melyek a Kárpát-medencében élő közösségeinket érintik.

Az elmúlt harminc évben református oktatási intézmények és médiaorgánumok sokasága jött létre, amelyek a hit ajándékát igyekeznek közvetíteni és a hit közösségi gyakorlását segíteni. Ezek több-kevesebb rendszerességgel ismereteket adnak át az államhatárok másik oldalán élő magyar kulturális értékekről, az ott zajló egyházi eseményekről, illetve általában véve keresztyén hitbeli összetartozásból fakadó nemzeti összetartozásról.

A magyar református oktatási és médiaintézmények emellett arra törekcsenek, hogy bibliai megalapozottságú válaszokat közvetítsenek a társadalmi és politikai szereplők által felvetett teremtés-

rendi, erkölcsi és életviteli kérdésekre. A kommunikációs technológiák szempontjából azonban érzékelhetően hátrányban vannak akár saját egyházunk híveinek az elérésében és megszólításában is, nem is beszélve a társadalom szélesebb köreiről.

De vannak kedvező egyháztársadalmi folyamatok is: például a lelki ébredés a legrosszabb helyzetben lévő Kárpátalján, vagy a személyi jövedelemadójuk 1%-át az egyház részére felajánlók számának és a gyermekük számára a hittanoktatást választó szülők arányának növekedése Magyarországon.

Emellett a viszonylag magas jólétben és biztonságban élő magyar közösségekben többfelé a hitbéli támaszpontok elvesztésének folyamata jellemző. A legtöbb egyházkerületben csökkent az aktív – például az egyházfenntartói járulékot fizető – egyháztagok száma.

A kommunikációs intézményrendszer elmúlt évtizedekben lezajlott fejlődése tehát – hasonlóan Európa legtöbb társadalmához – összességében nem erősítette meg érdemben az egyház képességét a jólétben élő társadalom megszólítására.

Nem alakult ki továbbá a keresztyén hitbéli összetartozáson alapuló nemzeti összetartozásnak az a keresztyén szemléletű alapismeret-anyaga, amelyet minden református iskola diákjai egyformán elsajátíthatnak tanulmányaik folyamán. Ezért személyfüggő, tehát esetleges, és nem feltétlenül állja ki a nemzedékváltásokat iskoláink nemzeti összetartozással kapcsolatos oktató-nevelői tevékenysége.

Vannak példák arra, hogy – elsősorban az elcsatolt területeken élő – gyülekezeteink közös alkalmakat tudnak tartani az utódállamok többségi nemzetének egyházi közösségeivel, és ennek folyamán ismereteket közvetítenek magukról e közösségek számára. Ez leginkább az olyan utódállamok öku-
menikus imanapjain valósul meg rendszeresen, ahol a többségi egyházak hajlandók közös imanapon részt venni a reformátusokkal.

Jelenleg kevés érdeklődés, illetve hajlandóság mutatkozik az utódállamok többségi egyházai részéről a magyar reformátussággal való mély párbeszédre, együttműködésre és lelki közösségre. Ez

kiáltó ellentmondásban áll azzal, hogy a mindennapi életben rengeteg a kapcsolódás a nemzeti kisebbséghez és többséghez tartozók meg a nemzetileg és/vagy felekezetiileg vegyes családok között. Az utódállamok többségi egyházaival kevés az olyan párbeszéd, amely alkalmat teremtene a magyar nemzet, benne egyházunk Kárpát-medencei jelenlétével kapcsolatos, hiteles és alapos információk közvetítésére az utódállamok többségi nemzetéhez tartozó keresztyén testvéreink számára.

Ahol azonban vannak is az utódállamokban élő magyar református közösségeknek a többségi nemzetekhez tartozó keresztyén testvérekkel tartott közös spirituális alkalmak, ezek nagyrészt a többség nyelvén zajlanak, amelyet a többséghez és a kisebbséghez tartozók egyaránt ismernek. Ezért az ilyen alkalmak rendszeresebbé válása esetén – a nyelvi egyenlőség szavatolása híján – asszimilációs hatásukkal is számolni kell. Miközben a párbeszéd lehetőségeivel élni kell, azt is szükséges elérni, hogy a párbeszéd az egyenlőségben megvalósuló testvérszeretet jegyében történjen meg. Ezt érdemben segítheti elő, ha a dialógus alkalmiba az anyaországi testvérgyülekezetek is aktívan bekapcsolódnak: **az utódállamok többségi nemzetéhez tartozókkal való párbeszédet érdemes az adott utódállamban élő magyarok és az anyaországi testvérek közös ügyének tekinteni.**

A nehézségek ellenére sem mondhatunk azonban le a sokrétű – az egyházvezetőségekben és helyben egyaránt zajló – párbeszédéről, ennek további igényéről az utódállamok többségi nemzetének egyházaival. Ezek az egyházak is Jézus Krisztust vallják Uruknek, és egy-egy országon belül az egyházak nagyon sok közös problémával szembesülnek missziói munkájukban. Az igehirdetés, a szeretetszolgálat vagy éppen az oktatás zavartalanságához nemcsak a magyar reformátusoknak, hanem a nemzetiségi viszonyoktól függetlenül minden keresztyén felekezetnek olyan egyházi autonómiára van szüksége, amely politikai és gazdasági tényezők által kevésbé befolyásolhatóvá, és ezért hitelességében megkérdőjelezhetetlenné teszi igehirdetését, oktatási tevékenységét és szeretetből fakadó cselekvését.

TEENDŐK:

A leírtak okán évtizedünk feladatai között tarthatjuk számon a jóléti társadalmakat megszólítani képes keresztyén missziói kommunikáció kialakítását, valamint a magyarok keresztyén hitbéli összetartozásán alapuló nemzeti összetartozásával kapcsolatos, hiteles kommunikáció erősítését – mind saját gyülekezeteink körében, mind iskoláinkban, mind az utódállamok többségi egyházaival.

- *Ennek jegyében a feljebb javasolt, Kárpát-medencei szellemi műhelyek hálózatának célszerű arra irányuló kommunikációtudományi kutatóprogramot indítania, hogy milyen kommunikációs összetevői vannak a keresztyén egyházak viszonylag gyenge képességének a jóléti társadalmak megszólítására. A kutatás alapján kidolgozandó a Magyar Református Egyház kommunikációs stratégiája, amely koherens víziót vázol fel a református iskolarendszer, média, társadalmi média és egyéb kommunikációs fórumok fejlesztésére.*
- *A Kálvincsillag című lap tapasztalatainak figyelembevételével mérlegelendő egy Kárpát-medencei református hírügynökség létrehozása, amely mind a médiatermékeket, mind a gyülekezeteket folyamatos információval látja el a Kárpát-medence helyzetét meghatározó eseményekről, ezen belül kiemelten is a református közösségek életéről és helyzetéről.*
- *Célszerű közös alapismeret-anyagot kidolgozni a református oktatási intézmények számára a nemzeti összetartozás témájában, és útmutatást összeállítani az iskolák számára a Nemzeti Összetartozás Napja iskolai megtartására vonatkozóan.*
- *Lényeges kidolgozni, majd gyakorlatba ültetni a Magyar Református Egyház közös egyházdiplomáciai stratégiáját, amely elsősorban az utódállamok többségi egyházaival a közös keresztyén hit és értékek alapján kialakítható párbeszédre és együttműködésre összpontosít, mind az egyházvezetőségek, mind a gyülekezetek szintjén, továbbá kiterjed a nemzetközi egyházi és politikai fórumokkal, valamint a Kárpát-medencén kívüli keresztyén egyházakkal való kapcsolattartásra is.*

VIII. CSELEKVŐ SZERETETTEL

A Kárpát-medencei felelősségvállalás természetes következménye és hitelesítője a tevékeny szeretet mindenfajta megnyilvánulása, mind magyar honfitársaink, mind a Kárpát-medencében élő más nemzetek tagjai, mind a Kárpát-medencén kívül élők iránt.

Cselekvő szeretetért kiált többek között a Kárpát-medence egyes régióinak nem megfelelő életviszonyai és életpálya-perspektívái miatti óriási belső **vándorlás** az egyes országokon belül a nehezebb helyzetű vidéki területekről a nagyvárosokba, a Kárpát-medencén belül az elcsatolt területekről az anyaországba, valamint nemzetközi tekintetben a Kárpát-medencéből a világ tehetősebb régióiba. E folyamatoknak a mozgatórugói között megannyi egyéni nyomorúság húzódik, amelyek együtt közösségi gyötrelmek, hányattatás okozói is: egész régiókban szorúlnak szórványba, majd szűnnek meg végképp a református közösségek.

Kárpát-medencei vonatkozásban a cselekvő szeretet együttműködést jelent az államhatárok által elválasztott közösségeink karitatív tevékenységében. Lelkigondozást végzünk, diakóniai, egészségügyi és karitatív tevékenységeket folytatunk, és mindezek érdekében intézményeket működtetünk, épületeket tartunk fenn és egyéb anyagi javakkal gazdálkodunk. Ebben is segítjük, támogatjuk egymást.

Különösen a testvérgyülekezeti kapcsolatokban jellemzőek a gyűjtések (például a ruha, tartós élelmiszer, vagy pénz formájában történő gyűjtés egymás céljaira; előfordul termelőeszközök, illetve építési anyagok beszerzése és adományozása is). Kevésbé marad testvérgyülekezeti keretek között a karitatív együttműködés katasztrófák során, mint például a kárpátaljai árvizek és az ukrain háború idején. Utóbbira a magyar református közösség az elmúlt harminc év legnagyobb adománygyűjtésével válaszolt. Vannak példák a Kárpát-medence belső államhatárai feletti református együttműködésre a Kárpát-medencén kívüli testvéri szeretet gyakorlása érdekében is. Ilyenek voltak például a közelmúltban a Magyar Református Szeretetszolgálat kezdeményezései: ezek nyomán határainkon túli gyülekezetek részvételével szervezett gyűjtést a pakisztáni és szíriai reformátusok részére.

A magyar református egyházak Generális Konventje 2007-ben úgy döntött: a Magyar Református Szeretetszolgálat munkájához valamennyi Kárpát-medencei református egyházkerület csatlakozik, és rendszeresen tájékoztatják egymást az egyes egyházkerületekben működő szolgálatok helyzetéről.

Elsősorban a cselekvő szeretet infrastruktúráját bővítette ki és erősítette meg, hogy az elmúlt három évtizedben a Kárpát-medence összes egyházkerületében sokszorosára nőtt az egyházi fenntartású karitatív, diakóniai, oktatási és egyéb intézmények, valamint az ezek szolgáltatásait igénybe vevők és az ezekben dolgozók száma. Nagyszámú templomot és egyéb egyházi ingatlant újítottunk és újítunk fel, valamint számos új templom, gyülekezeti terem és egyéb egyházi ingatlan épült, illetve épül. Az egyház tehát egyértelműen az intézményes gyarapodás korszakát éli.

Középponti, ezért tudományos igénnyel elemzendő kérdés, hogy milyen mértékben teljesítették a hozzájuk fűződő reményeket a visszaszerzett, az állam által átadott és újonnan létrehozott intézményeink, köztük az iskoláink a missziói vonatkozásban, a gyülekezetek javát szolgáló küldetésükben, s nem szorult-e háttérbe az intézményeink lényegi, spirituális küldetése.

TEENDŐK:

Az előttünk álló évtizedben egyik legfontosabb feladatunk lehet, hogy az egyház a kialakult intézményrendszere révén olyan stratégiai programokat tudjon megvalósítani, amelyekkel hatékonyan segíti a híveket és a gyülekezeteket missziói hivatásuk és a Kárpát-medencéért vállalt keresztyén felelősségük gyakorlásában.

Ezeknek a programoknak a színvonalas végrehajtásához nélkülözhetetlen, hogy intézményeink lépést tartsanak a technológiai fejlődéssel, és tevékenységükben még láthatóbbá váljon az az alapérték, amelyet intézményeink református keresztyén jellegük folytán képviselnek a Kárpát-medencében jelenlévő országok karitatív intézményrendszerében (ld. fentebb a református alapértékről mondottakat).

Az egyes intézmények, illetve az intézményrendszer egésze továbbfejlesztését és az általuk megvalósítandó stratégiai programokat érdemes tudományos igényű adatgyűjtés, valamint az ennek alapján leírt társadalmi folyamatok tükrében kidolgozni. Ezért az intézményrendszer fejlesztésének kiindulópontja lehet a fentebb említett református szellemi műhelyek hálózata.

A részegyházaink által jelzett társadalmi folyamatok tükrében mindemellett jelenlegi tudásunk alapján is megállapíthatjuk: a cselekvő szeretet szempontjából a fejlesztések és a stratégiai programok legfőbb irányai a következő évtized folyamán ezek lehetnek:

- a családok református keretek között történő támogatása,
- az elvándorlás megállítása és visszafordítása érdekében végzett munka,
- a kettős kisebbségi helyzetben élők (így főként az utódállamokban élő magyar romák) segítése.

Ennek jegyében célul tűzhetjük együttműködés kialakítását a magyar állammal, a következő területeken:

- *a református egyházak gyülekezeti infrastruktúrájának felhasználásával a magyar családpolitika egyes elemeinek elérhetővé tétele az utódállamokban élő testvéreink számára,*
- *a református egyházak infrastruktúrájának felhasználásával a Magyar Falu Program kiterjesztése az utódállamokban kisebbségi élethelyzetben élő közösségeinkre,*
- *régi tervünk református kórház létrehozása Kárpátalján.*

IX. SZERETETTEL AZ ÖSSZETARTOZÁSBAN

Létezik a cselekvő szeretetnek egy sajátosan Kárpát-medencei magyar vonatkozása is: figyelmet szentelünk egymás ama lelki, identitásbeli, kulturális és fizikai szükségleteinek, amelyek a határok feletti nemzeti összetartozás tényéből és az államhatárok általi megosztottság állapotából erednek.

Ennek jegyében elsősorban testvérgyülekezeti és testvérintézményi kapcsolatokat ápolunk egymással, és ezek keretei között segítjük egymást, azonosulásig menő figyelemmel kísérve egymás örömeit és gondjait.

Egyházunk, gyülekezeteink sokszor saját maguk pótolják azt a nemzeti igényt, hogy kulturális, hagyomány- és identitásörző vagy akár közéleti struktúrákat működtessünk, elsősorban az utódállamokhoz került területeken, kritikus pillanatok idején az anyaországban is. Szinte status confessionisra vált 2004-ben a kettős állampolgárság ügyében tartott népszavazás, amelyben egyházunk, gyülekezeteink egyértelmű kiállást tanúsítottak az állampolgárságnak a teljes magyarság számára való megnyitása mellett.

Az államhatárok átjárhatóbbá tétele az elmúlt harminc évben minden tekintetben lehetővé tette a Kárpát-medencében élő református közösségek közötti együttműködés megerősödését. 2004-ben létrejött a Kárpát-medencei református egyházak közös képviselői testülete, a Generális Konvent, majd 2009. május 22-én Debrecenben kimondtuk a zsinati egységet a Kárpát-medence magyar református egyházait tekintve, és létrejött a Magyar Református Egyház. Az elmúlt három évtized tehát a Kárpát-medencei magyar reformátusság erősödő egységének időszaka is volt. Ennek egyik szép példája a Kárpát-medencei református tanévnyitó.

Továbbra is számos olyan református gyülekezet, valamint oktatási és diakóniai intézmény van Kárpát-medence szerte, amelyik anyagi okok miatt nem tud, vagy a kölcsönös érdeklődés hiányá-

ban nem kíván testvérgyülekezeti vagy -intézményi kapcsolatot létesíteni. A határok különböző oldalán élő magyar református közösségek egymásról való tudása, egymás mindennapjaiban való részvétele ezért sok esetben továbbra is erősen korlátozottnak tekinthető.

Jóllehet a digitális kommunikációs technológiák lehetővé tennének – rendkívül kis költségű – testvérgyülekezeti, -intézményi alkalmakat is, ez a perspektíva láthatólag nem hozott egyelőre át-törést azoknak a gyülekezeteknek és intézményeknek a többsége esetében, amelyek korábban nem alakítottak ki ilyen jellegű kapcsolatokat.

A cselekvő szeretet sajátosan Kárpát-medencei magyar vonatkozásának része a kettős – magyar-ként is és a magyarságon belül is – kisebbségi helyzetben élő roma és zsidó közösségeknek szentelt figyelem. Jelentős értéknek kell tekintenünk az egyes magyar közösségek – egyházkerületek vagy gyülekezetek – romák között végzett szolgálataira. Ezen a téren is van példa határok feletti magyar református együttműködésre, mint amilyen például az elcsatolt területeken élő testvérek rendszeres részvétele az Országos Cigánymissziós Találkozó és Imanap rendezvényein.

TEENDŐK:

Évtizedünk egyik feladata lehet ezért, hogy az utódállamokban élő összes gyülekezetünknek és diakóniai intézményünknek nyíljon lehetősége kapcsolattartásra legalább egy magyarországi – és ezen kívül minél többnek egy másik utódállambeli – testvérgyülekezettel, illetve testvérintézménnyel. Évente egyszer-kétszer személyesen is találkozzanak, de időközben is rendszeres virtuális kapcsolatot tartsanak egymással.

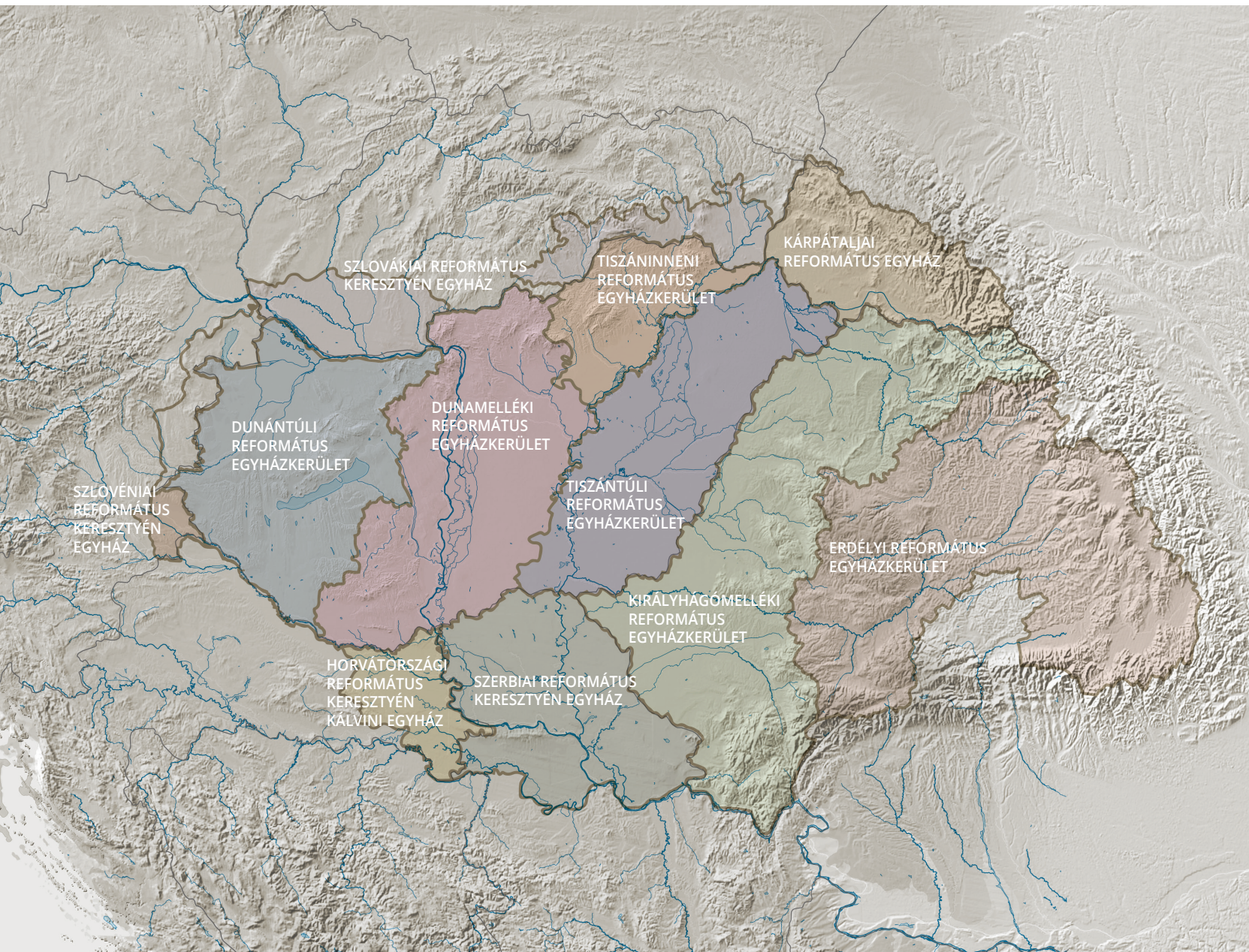
Lényeges, hogy minden gyülekezeti lelkészünk, oktatási és diakóniai intézményvezetőnk tisztában legyen a testvérgyülekezeti kapcsolat jelentőségével és megismerje a kapcsolattartás lehetőségeit. A különböző államok területén működő református gyülekezetek és intézmények közötti tapasztalatsere praktikus haszna lehet a sikeres gyakorlatok átadása, illetve egymás eltérő helyzetének tanulmányozása, megértése.

- *Szükséges tudományos elemző programot indítani a határok feletti nemzeti összetartozás jegyében gyakorolt cselekvő szeretet jó gyakorlatainak és teológiai, hitbeli vonatkozásainak feltárására. Ennek részét képezheti a testvérintézményi és testvérgyülekezeti kapcsolatok felmérése, a kapcsolattartás tartalmának kritikai teológiai elemzése.*
- *A kutatás eredményei alapján ismeretterjesztő programot szükséges indítani, elsősorban lelkészeink számára, a testvérgyülekezeti és testvérintézményi kapcsolatok jó gyakorlatainak bemutatására.*
- *Célszerű pénzalapot létrehozni a testvérintézményi (benne a testvériskolai) és testvérgyülekezeti kapcsolatok felvételének, valamint a meglévő testvérgyülekezetek és testvérintézmények személyes találkozásának, virtuális kapcsolattartásának és közös kezdeményezéseinek támogatására. Ilyen Alap a Generális Konvent keretében, részben már működik is. Javasoljuk a magyarországi keresztyén roma szakkollégiumokhoz hasonló intézmények létrehozását az utódállamokban, a fentebb javasolt Kárpát-medencei magyar szakkollégiumi hálózat keretében.*

A fentebb javasolt programok következetes végrehajtása érdekében célszerű lehet a Generális Konvent ügyvezető elnökének és egy – őt ebben segítő – bizottságnak a felkérése a végrehajtás koordinációjára és az erről való rendszeres beszámolásra, a Generális Konvent elnökségi ülésein. A végrehajtást jelentősen segítheti, ha egy megfelelő humán erőforrással rendelkező szervezeti-hivatali struktúra is létrejön, amelynek a Kárpát-medencei stratégia végrehajtása a feladata.

A fenti munkaanyag a Generális Konvent gyulafehérvári plenáris ülésén (2022. május 20.) elfogadott vitairatnak az – azóta beérkezett javaslatok alapján – átdolgozott változata.

Vitairat a Kárpát-medencei magyar református nemzetstratégiáról

FÜGGELÉK

- 4° REFORMÁTUS KERESZTYÉN KÜLDETÉSÜNK
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
- 5° ISTENNEK EGY NEMZETÉT
FELISMERNI MAGUNKBAN

Egyház és nemzet témában a Kárpát-medencei református nemzetstratégia szerves részét képezi a nemzet fogalmának teológiai megalapozásához *Kozma Zsolt* egykori kolozsvári teológiai professzor két, függelékben található, eredetileg az *Őnazonosság és küldetés* című kötetben 2001-ben megjelent tanulmánya, illetve az Európai Protestáns Egyházak Közössége 2002-ben „*Egyház – nép – állam – nemzet*” címmel közzétett tanulmányi anyaga (*Leuener Texte Heft 7: Kirche–Volk–Staat–Nation / Leuenberg Documents Vol. 7: Church–People–State–Nation*), amelyik a szervezet honlapján érhető el német és angol nyelven¹.

REFORMÁTUS KERESZTYÉN KÜLDETÉSÜNK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Úgy gondolom, mindnyájunkban kimondatlanul is meglapul az a kérdés, vajon a mostanában megsűrűsödő konferenciáknak és az ott elhangzott előadásoknak milyen a hatékonysági fokuk. Azért használtam ezt az utóbbi durva kifejezést, mert ebben a mi materialista és kommersz beállítottságú világunkban sajnos sokszor csak így tudunk gondolkozni. Talán 1%-os? Ha igen, akkor érdemes összegyűlni, és szellemi energiát fordítani menderre? Azonban ha csak így méricskéljük a *hatásfokot*, nagyon testiek és kicsinyesek is vagyunk. Talán sokszor kell bedobnunk az előadások követ az álló tükrü tóba ahhoz, hogy egyszer csobbanjon, de így is megéri. Bizonyára kell számítanunk a Lélek munkájára, aki az ezékieli csontmezőt is megelevenítheti, és szkepticizmusunkat megszégyeníti. Ilyen feltételek mellett tartom meg én is előadásomat. Bár a cím a vizsgálódás tárgyául a Kárpát-medencét jelöli, jónak láttam inkább csak az elcsatolt részekre tekinteni, tekintettel arra, hogy a Felvidéken vagyunk és arra, hogy erdélyi vagyok. Így jobban meg tudom fogalmazni sajátos küldetésünk tartalmát.

¹ *Leuener Texte Heft 7: Kirche–Volk–Staat–Nation / Leuenberg Documents Vol. 7: Church–People–State–Nation*
<https://www.leuenberg.eu/download/leuenberg-texts/?wpdmdl=911&ind=1590132388837>

HELYZETÜNK FELISMERÉSE

Részben ismert, részben tudatunk alatt levő tényekről fogok itt beszélni az ismétlés eszközével és a tudatosítás céljával.

A történeti magyar református egyház egy egyháztestben élt és csak nagyon későn ébredt rá arra, hogy nem gondolja kellő lelkiismeretességgel azokat a vidékeket, ahol a református gyülekezetek más vallások és népek többségi környezetében élnek. Csak az 1881-es debreceni zsinaton szabták meg azt a közalapot, amelynek szóránymissziós rendeltetése volt. Ez a zsinat a századvég történetének legnagyobb hatású mozgalmát váltotta ki, amely az anyaországon belüli körlelkészségek felállítását tűzte ki célul. Erdélyben például ez azt eredményezte, hogy az első világháborúig 40 (!) ilyen körlelkészség működött. Valószínű, hogy ha ez a „végeken” mindenütt megtörténik, és ha 50 évvel azelőtt történik meg, ma a lecsatolt részek helyzetképe más lenne. A porladásra aztán az első világháború után a nagyhatalmak rátették a pecsétet. Így amikor jött a '30-as évek gazdasági válsága, a kisebbségben élő magyar reformátusság összehajlott és tengerre szállt. Ma tehát háromféle magyar református egyházzal beszélünk: magyarországról, a lecsatolt részekéről és – Komjáthy Aladár kifejezésével élve – a Nyugatra kitántorgóról.

1.

Trianontól kezdve el egészen a közelmúltig, a helyzet alig változott, s ezt mindenekelőtt így határozom meg: végvár és peremvidék. A nyugati protestantizmus *végvárán* élünk, s ez azt jelenti, hogy tudatosan, vagy tudatunk alatt a hagyományörzés és a hitvallásosság védősáncaiba vonultunk, mert tőlünk északra, keletre és délre az ortodoxiának vagy a nem magyar római katolicizmusnak a tengere terül el. A Nyugat felől nézve viszont *peremvidék* vagyunk: a lépésvesztés hátrányával, mert el kell ismernünk, hogy általában a szellemi és sajátosan a teológiai áramlások nem jutottak el hozzánk, mert hát a vasfüggöny nem minden keleti előtt nyílt meg; ugyanakkor az az előnyünk volt, hogy az egyház- és teológiairomboló hatások egyáltalán nem, vagy csak erejüket veszítve jutottak el hozzánk. Mindez azt jelenti, hogy a lemaradottaknak szaporítani kell lépeteiket, hogy hátrányukat behozzák. Ilyen értelemben reméljük, hogy a Kárpátaljára a jövő évtől kezdve folyamatosan teo-

lógiai végzett lelkipásztorok kerülnek (kérdés, hogy ezek lelkiségben méltók lesznek-e a jelenleg szolgálókhoz) és hogy az elinduló komáromi Teológia kielégíti a felvidéki lelkészhiányt.

2.

Az anyaországról lecsatolt részek *szórványhelyzetbe* kerültek. Kialakulásukra nézve három szórványtípust különböztetünk meg: vándor-, telepes- és maradékszórványt, s főleg ez az utóbbi a mi esetünk. Ez abban az értelemben is igaz, hogy az első világháború után a Felvidék, Erdély, a Délvidék és az ország nyugati peremvidéke az anyaország maradékszórványává vált, de főleg abban a vonatkozásban, hogy ezeken az országrészekben belül indult meg a szórványosodás. Ezt tudatosan munkálta az utódállamok represszív politikája, az áttelepítések, a beolvasztás, az elűzés minden elképzelhető eszközzel. Van azonban egy fájdalmas és kellemetlen vonatkozása is ennek a párhuzamnak: ahogyan a Kis-Magyarország elfelejtkezett az elcsatolt részekről, úgy mi magunk is elhanyagoltuk szórványainkat. Természetesen nagy tisztelet a kivételeknek. Történt azonban egy tudatromlás is: az internacionalizmus hangzatos jelszava alatt a magyarság egy jó része kozmopolitává vált, s ennek a párhuzama a szórványlelkek gondolkozásában az, hogy „mindegy, mi vagyok, fontos, hogy ember maradjak”, „minden vallás jó, mert csak egy Isten van”. Így a tényleges szórványosodást (kitérések) megelőzte egy gondolkozásbeli.

3.

Ami a lecsatolt részekre harmadsorban jellemző, azt lehetne identitásválságnak is nevezni, de ebben a divatkifejezésben benne van az is, hogy ez az állapot (válság) rombolóan hat ki az alanyra. Ez azonban a legtöbb esetben nincs így, éppen ezért inkább *öntudatvesztésről* kell beszélnünk. Valom azt, amit már egy előző tanulmányomban megfogalmaztam, hogy ti. a teremtett ember létének legmélyén *embersége* van s mint ilyen férfi és nő. E fölött, „rétegenként” helyezkedik el az, hogy református, hogy magyar s a többi meghatározottsága. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy ember mivoltunk fontos, vallásunk és nemzetiségünk esetleges, azaz adott esetben ezekről le lehet mondani. Ember mivoltunkat az is kifejezi, hogy reformátusok, magyarok vagyunk, s ha erről lemondunk, éppen ez az emberség károsul meg. Ez így van, esetleg csak szabályerősítő kivételek vannak. A nyelv, a kultúra és a vallás a mi vidékeinken annyira össze vannak fonódva, hogyha kettő elvész,

rövidesen a harmadik is megsemmisül. A kezdeti öntudatvesztést fokozza az, hogy a befogadó nyelv, kultúra vagy vallás területén az egyén legtöbbször nem érzi jól magát és elbizonytalanodik.

4.

Mindannyian tudjuk, hogy a lecsatolt részeken református egyházunk, tagjaiban és egyetemében, *veszélyeztetett helyzetben* van. Az utolsó éveknek az a szomorú tapasztalata, hogy a kisebbségeket elnyomó államapparátus ma, a demokráciában is éppen úgy működik, mint a diktatúrában. Nem szabad azonban áztatnunk magunkat azzal, hogy ez a veszély, mert éppen ilyen nagy az a belső is, amelyet nekünk magunknak kell elhárítanunk: a beolvadásról, a kivándorlásról és az egykérőlről van szó.

a.) Az öntudatvesztés egyik következménye az, hogy a peremvidék szórványhelyzetében az ember feladja önmagát és *beolvad* a többségibe. Vagy csupán arról van szó, hogy erőt vesz rajta a légüres tér félelme, egy nagyobb és erősebbnek vélt csoporthoz akar tartozni, ahol esetleg a felelősség is kisebb, vagy éppen anyagi előnyöket tart szem előtt, s a többségiek ezeket meg is ígérik. Ha pedig ehhez az is hozzájárul, hogy saját egyháza és nemzetközössége elhanyagolja, akkor ez nem csupán közömbösséget eredményezhet, hanem lázadást is egyháza és népe ellen. A kérdésünk itt nem politikai, hogy ti. miképpen próbálunk egyenlő jogokat biztosítani kisebbségeinknek, hanem belmissziói, amelyről a későbbiekben fogok beszélni.

b.) Annak, hogy az utódállamokból (református) magyarjaink elhagyják szülőföldjüket és *kivándorolnak* Magyarországra vagy Nyugatra, több oka is lehet, de ezek közül csak nagyon kevés elfogadható. Súlyos egészségi állapot, politikai üldözöttség, indokolt családgyesítés esetén kívül alig beszélhetünk másról. Az pedig, hogy szülőföldje népközösségének idegenben többet használ, mint otthon, legtöbbször csak ürügy. Majdnem mindig a vélt vagy valós anyagi és érvényesülési előnyök késztetnek megfutamodásra. Ez ellen hármas érvelési módot lehetne alkalmazni: a politikait, amely manapság már nem tud meggyőző lenni, az anyagit, hogy ti. otthon megfelelő körülményeket biztosítsunk a túléléshez vagy éppen az előrehaladáshoz és a teológiait-erkölcsit. Ez utóbbi az igehirdetés, katekizáció, pasztoráció eszközével történhet, hiszem, hogy sok esetben meg is történik, de úgy néz ki, hogy nagyon kevés eredménnyel.

c.) Bár statisztika nincs kezemben, s inkább csak az erdélyi helyzetből indulok ki, valószínű, hogy általánosítható a megállapítás, miszerint az elcsatolt részekben a magyar református családoknál jóval kisebb a szaporodás, mint a többségiéknél. Kisebbségi egyházainkra és sajnos főleg a református egyházra vonatkoztatva talán az eddigiéknél is nagyobb veszélyt jelent az, amit röviden *egyke*-jelenségnek nevezünk. Egy hozzávetőleges és még ellenőrizendő kimutatás szerint Erdély református gyülekezeteinek 80%-ában a temetések száma meghaladja a kereszteleseket. Szomorúan, sőt bünbánattal állapíthatjuk meg, hogy ez főleg a református gyülekezetek betegsége, mert a római katolikusoknál még köt az abortusz tilalma, a szekták viszont próbálnak biblikusan gondolkozni. Azok, akik általános vagy gyülekezeti szociológiával foglalkoztak, felmérték ennek a jelenségnek az okait, de nem tudok róla, hogy a különböző magyar egyházak egy közös stratégiában, amelyben elsőrendű szerepe van az igehirdetésnek, valamit tettek volna.

A beolvadás, kivándorlás és egyke eme három veszélyhelyzetében még egypár dolgot kell szem előtt tartanunk. Először: minden tiszteletet megérdemelnek azok a munkások – itt főleg lelkipásztorokra gondolok –, akik mind személyes példájukkal (helytállás, nagycsalád), mind igehirdetésükkel valamit vagy éppen sokat tettek ezeknek a veszélyeknek láttán. De csak akkor számíthatunk valamelyes eredményre, ha nagy összefogással és szervezéssel mindnyájan valamiféleképpen végezzük. Így is maximális lelki és szellemi energia befektetéssel csak minimális eredmény várható. Ahhoz, hogy ezt ne mint munkát, hanem mint szolgálatot mégis végezzük – a külső feltételek mellett, sőt előtt – hitre van szükség. Ez nem az eredményességbe, hanem a minket megtartani akaró Úristenbe vetett hit. Másodszor: mert mindhárom esetben (beolvadás, kivándorlás, egyke) a háttérben anyagi motivációk vannak, az igehirdetésnek azt kell megelőznie, hogy a hívek gondolkozását változtassa meg és semlegesítse ezt az újfajta materializmust, amely gyakorlati, és talán veszélyesebb, mint a letűnt rendszer elméleti materializmusa.

KÜLDETÉSÜNK ÉS FELADATAINK

Az, amit eddig helyzetünk felméréséről mondtam, bizonyára a kérdéskör csak egy részletét tárta fel, de arra jó volt talán, hogy érzékennyé tegyen küldetésünkre nézve. Az előbb felsoroltakat ne-

vezetnők kihívásoknak is (ezt a kifejezést ma előszeretettel használjuk), de a keresztyén ember számára nem a világ oldaláról jövő kihívások a döntőek – ezek csak jelzések lehetnek –, hanem az, hogy ezekben a helyzetekben Istennek milyen konkrét *küldetését* ismerjük fel.

De hát Istentől jövő küldetésünk *kiért*, kinek az érdekében történik? A válasz kézenfekvő: az egyházért, a református egyházért, ennek egységéért és egyáltalán fennmaradásáért. Így van, de ez a feleletnek csak az egyik része. Célunk nemcsak ez, hanem éppen ilyen hangsúllyal az is, hogy az egyes lelkeket megmentjük, mert például a beolvadás vagy a kivándorlás nemcsak az egyház testén üt rést, hanem a közösségvesztéssel maguk az egyedek, lelkükben károsodhatnak és semmisülhetnek meg. Amikor tehát Krisztus református egyházát akarjuk megtartani a Felvidéken, Kárpátalján, Délvidéken, Erdélyben, akkor Krisztus testének egyes tagjaira is nézünk. Nemcsak *mi* vagyunk fontosak Istennek, hanem ő is, nemcsak az atyai ház, hanem maga a tékozló fiú is. *A kitől* és a *kiért* feleletek után küldetésünk és feladataink lényegét három kérdéskörben fogom kibontani. Beszélék szolgálatunk formáiról, sajátos tartalmi elemeiről és azokról a figyelmeztetésekről, amelyeket szem előtt kell tartanunk.

1.

Szolálatunk formái azok, amelyeket mindannyian ismerünk. Első helyen mindenképpen a templomi igehirdetést, a *prédikálást* említem. Mennyire fontos ez és mennyire hatékony? Pál meg volt győződve arról, hogy ez Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére, s nem törődött azzal, hogy mások botránynak vagy bolondságnak tartják. Hiszem, hogy a lelkipásztoroknak jó része ma is ezzel a tudattal megy fel a szószékre. Ha pedig vannak olyanok, akik hiábavalónak (bolondságnak) tartják azt, hogy prédikálnak (miközben a hívek talán Isten hatalmát látják benne), ha csak azért prédikálnak, mert megkezdték, és egyszerűen nem tudják abbahagyni, azoknak csak azt mondhatjuk, hát akkor ne is hagyják abba. Arra a kérdésre kell választ keresnünk, vajon ezekben a térségekben, éppen a felsorolt veszélyekre is tekintve, lehet, szabad, kell-e sajátos módon prédikálni. Igen, de legalább két szempontot ne tévesszünk szem elől: Először, hogy semmilyen gyakorlati cél érdekében nem szabad az Igén erőszakot venni; ilyenformán mind a textusválasztás, mind az alkalmazás gondja megnő. Másodsor, hogy az egyes sajátos témákat nem szabad egyoldalúan és túl gyakran elővenni; azért sem, mert az üzenet unalmassá válik, amit a hívek elengednek a fülük mellett, s még azt is hihetik, hogy ez

csak a lelkipásztor kedvenc témája, de főleg azért, mert egy bizonyos pszichózishoz vezethet. Milyen hatása lehet annak, ha a lelkipásztor szórványgyülekezetben mindig csak a szórványhelyzetről beszél? Végül az, hogy maguk a hívek lelkiileg is szórványosodnak. – Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy kisebbségben élő gyülekezeteinkben milyen jelentős a rendszeresen végzendő *katekézis*. Természetesen, itt az iskolai vallástanítás megszervezése az egyházkormányzó testületek feladata, a kateketikai képzés pedig a teológiai intézeteké. A lelkipásztorok pedig a vallástanítást sokszor az ábécénél kell kezdeni a szó szoros és átvitt értelmében is. Szükség lenne egy *vallásos ábécéskönyvre*, megírása nem is lenne olyan nagy feladat. Jobban ki kellene használni a lelkipásztorok és a tanítók, a lelkipásztorok és a (nagy)szülők együttműködési lehetőségeit. Éppen mert a szórványosodás egyik oka az, hogy az egyház (a lelkipásztor) nem törődik az elszórtan élőkkel, a *pasztorációnak* állandóan meg kell előznie, és követnie kell a prédikációs szolgálatot. Ismételten mondjuk, hogy nem csupán a száz juh egységéről van szó, hanem a századik megtartásáról is. Sajnos, mindenki tud (vagy csak elképzelhet?) olyan esetet, amikor a lelkipásztor csak akkor vesz nyilvántartásba valakit, amikor eltemeti. Az sem ritka – bár nem ez a legrosszabb eset – hogy a lelkipásztor az anyaegyházban meglátogat minden családot, a szórványlelkeket azonban nem keresi fel. Lelkiismereti kérdésünk: vajon valóban ők hagytak el minket, vagy pedig mi hagytuk el őket. *Diakóniai munkánk* elsődleges célja az, hogy anyagilag megsegítsük a rászorultakat; de amikor kis élelmiszercsomagokat juttatunk el egy távoli tanyára, lelki gondozást is végzünk, sőt, istentiszteletre harangozunk is. *Iratterjesztésünkben* iratlan szabály legyen, hogy Bibliával, énekeskönyvvel, kátéval, valláskönyvvel és más tartalmas építő irodalommal elsősorban nem a tömbben lakó híveket látjuk el, hanem az elszórtakat.

2.

A felsorolt alkalmakat keretnek tekintve, a következő kérdésünk az, hogy szolgálatunknak milyen *sajátos tartalmi elemei* vannak. Ami itt következik, csak egy kis része a követelményeknek és szolgálatunknak csupán egy-egy súlypontját képezik.

a.) Amit a szórványpsichózisról az előadás elején mondtam, azt most még egy pár mondattal kibővítem. Nemcsak a gondozandó lelkeket, de még minket is elfog a „már késő, úgy sem lehet” szkepticizmusa. Ezt lelkipásztorok még alibiként is használják, igazolni akarva hanyagságukat. Maguk

a szórványlelkek pedig éppenséggel könnyen mondanak le saját magukról. Ilyenkor hirdetni kell nekik (magunknak is?) az ézsaiási Igét: Hát elfelejtkezhetik-e anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön méhe fián? És ha elfelejtkeznének is ezek: én rólad el nem felejtkezem (Ézs 49,15). Ehhez tartozik egy bizonyos kisebbségi érzés a többséggel szemben, ami legtöbb esetben még emberileg sem indokolt, Isten előtt állásunkban pedig éppenséggel nem. Olvassuk itt is Ézsaiást: „Emeljétek fel a magasba szemeteket, lássátok meg, ki teremtette azokat. Ő, aki kihozta seregüket szám szerint, mindnyáját nevével szólítja (...), miért mondasz hát Jákób és szólsz ekként Izráel: Elrejtetted az én utam az Úrtól és ügyemmel nem gondol Istenem?!” (Ézs 40,26–27). Jézus pedig így fejezi be a századik juhról szóló példázatot: „a ti mennyei Atyátok sem akarja, hogy egy is elveszen e kicsinyek közül” (Mt 18,14). A feladat tehát ennek a szórványpsichózisnak a megelőzése vagy semlegesítése. Minél kisebb számban vannak jelen egy-egy településen a magyar reformátusok, annál inkább erőt vesz a lelkeken a légtüres tér félelme. Valahova tartozni kell, abban a közösségben meg kell találni a helyet és azt, hogy az egyén mire való éppen ott, ahol él. Arra nézve, hogy Isten éppen abban a közösségben, amelybe beleszülettünk, éppen azon a helyen, ahol születtünk, akar velünk valamit, az Igének sok válasza van. Én most csak egyre utalok, s az ige hirdetésnek (mindegyik formájára gondolok itt) egyik súlypontja legyen ez. Arra gondolok, amit röviden predestinációs hitnek nevezünk. Egy kissé mesziről közelítem meg a kérdést, amikor két erdélyi, tehát kisebbségben élő teológiai tanárra, illetve püspökre utalok. Kenessey Béla és Makkai Sándorra, akiket szemléletükben többek között az kötött össze, hogy mindketten vallották: magyar református népünket evangelizálni kell. Nos, ők meg voltak győződve arról, hogy református magyar népünknek egészen sajátos küldetése van a Kárpát-medencében, valami olyan, amit Isten reájuk bízott. Minden faji elfogultságtól mentesen, ezt nekünk is tudni kell, illetve gondolkodni kellene arról, hogy mik ezek a sajátosságok. De lebontva az egyes lelkekig azt kell mindenki tudtára adni, hogy mit akar Isten vele épp azon a helyen, ahova állította: családjában, szülőföldjén, egyházában. Ez utóbbira nézve az elszórtaknak konkrét feladatot kell adni, amelyet éppen ők végezhetnek el. Ha ezeket a feladatokat jól átgondoltuk és az Ige mértéke alá is tettük, nem szabad kételkednünk, hogy ez Isten akarta.

b.) Egyháztörténeti múltunk feltárása mindenütt feladatunk, de a lecsatolt részek helyzetében elengedhetetlen kötelesség. Ennek alkalmazására sor kell, hogy kerüljön a prédikáció szemlélteté-

sénél, a katekizáció szemléltető anyagánál és külön anyagként is, de egyszerű megfogalmazásban át kell nyújtatnunk a híveknek az idevonatkozó építő irodalmat is. Itt két dologra figyeljünk. Vigyázzunk először is arra, hogy nem múltunk tényeinek, nem a személyeknek önmagukban véve van jelentőségük, hanem azt kell felmutatnunk, hogy Isten miképpen vezette egyházunkat és népünket a történelem útjain, azt, hogy „örökkévaló az ő kegyelme”, ahogyan a 136. történeti zsoltár írója tesz bizonyosságot. Továbbá arra, hogy tartsuk szem előtt a helység és a tájegység történeti sajátosságait.

3.

Néhány *figyelmeztetéssel* fogom zárni azt, amit küldetésünkről és feladatainkról mondtam, természetesen nem a teljesség és nem a kinyilatkoztatás igényével.

a.) A Kárpát-medence részeinek reformátussága egymásra van utalva. Mi a lecsatoltak ezt jobban érezzük, mint az anyaországiak, s ez természetes, s az is, hogy jobban megértjük egymás helyzetét. Találkozásainkból nem születnek nagy elméleti munkák és anyagilag sem tudjuk egymást segíteni, de hiszem, hogy lelkileg sokat jelent, hogy egyszer-egyszer elmondhatjuk gondjainkat és örömeinket is. Örülünk annak, hogy testvér-gyülekezeti kapcsolataink vannak a magyarországiakkal, s jól fog a tőlük jövő anyagi támogatás is, de meggazdagító lenne a lecsatolt részek gyülekezeti összefogása is.

Ahhoz, hogy fennmaradjunk, hogy a jövő feladatait elképzeljük, szükségünk van a teológiailag gondolkozó elméleti szakemberekre s arra is, hogy konferenciákat rendezzünk. Gondolom, ebben besegít a Magyar Református Világszövetség, és reménységgel nézünk a megalakulandó egyetemes magyar református zsinat elé is. Meg kell azonban hallanunk a főleg két irányba jelző figyelmeztetést. Mindannyiunknak jól fognak a Nyugat és Magyarország pénz- és csomagküldeményei. Egyelőre Kárpátalján és Délvidéken – amennyire a helyzetet ismerem – ezeket nem tudnák nélkülözni, hisz így is híveink és a lelkipásztorok a létminimum alatt vannak. Azonban hosszabb távra gondolva, be kell rendezkednünk az anyagi függetlenségre, ehhez pedig egyház-gazdasági szakemberekre van szükség. Addig is, amíg ilyeneket kölcsönzünk vagy kiképzünk, mindenkinek ajánlom, hogy látogassa meg az erdélyi Illyefalvát, töltsön ott el egy hetet a lelkipásztorral s bizonyára értékes és használható ötletekkel meggazdagodva fog hazatérni. Továbbá: az elméletiségen túl (és nyilván nem az ellen szólva), olyan lelkipásztorokra és lai-

kusokra van szükség, akik végzik is az egyházfenntartó és -mentő munkát. Bakancskoptató közkatonák nélkül csak mozgalmásdit játszunk, jelszavakat pufogatunk, siratjuk és sajnálatjuk magunkat.

Munkánk nem kifizetődő: számítanunk kell arra, hogy sokszor sem anyagi, sem erkölcsi elismerésben nem részesülünk. Isten megadhatja, hogy egyszer-egyszer sikerélményeink legyenek, de mindig kell tudnunk, hogy amikor a mi jócselekedeteinket látják az emberek, ennek azért kell megtörténnie, hogy dicsőítsék a mennyei Atyát.

b.) Az 1920-as, 30-as évek két erdélyi püspökének szemléletére hivatkozom most, úgy ahogyan 70–80 év távlatából egy kicsit sarkítva látjuk őket. Nagy Károly *egyházammal népemért* programja után a Makkai Sándoré ez volt: *népemmel egyházamért*. A Makkaiét tartva helyesnek, meg kell állapítanunk, hogy mindkettő fedezete az volt, hogy nem egy jelszóból indultak ki, amit aztán megvalósítottak, hanem programot valósítottak meg, amit az utókor ilyen jelszóval láthatott el. Ne csak a két mondat tartalmán gondolkozunk el, hanem azon is, hogy mindaz, amit a Kárpát-medencében végzünk – s itt is inkább a lecsatolt részekre gondolok – református népünkért történik, de nem irányulhat soha senki ellen. Meg kell ezt értetnünk azokkal, akik még ma a nacionalizmus vagy a lélekhalászás vádját szórják felénk.

Visszatérve bevezető gondolatomhoz, azt hiszem nem szabad sem ennek az előadásnak a hatását, sem pár napos konferenciázásunk hatékonyságát méricskélni. Jó, hogy figyelünk egymásra, hogy a másik gondjában felismerjük a magunkét, hogy több rendbéli másságunk ellenére testvéreként fogadjuk el egymást. Hinnünk kell, hogy ezt most Isten Lelke munkálta közöttünk.

Kozma Zsolt

(Elhangzott Királyhelmecen 1994. szeptember 8-án, lelkesegyesületi konferencián.)

ISTENNEK EGY NEMZETÉT FELISMERNI MAGUNKBAN

1. kérdés:

A Kárpát-medencében hont fogláló, majd onnan egy évszázadon át Európa országait sarcoló magyarokat első királyunk kereszténységre térítette és életforma-váltásra kényszerítette. Európai néppé tette őket (minket), még nyelvi tekintetben is, hiszen írásbeliségünk latin lett, korai irodalmi műveink latinul íródtak, a templomokban latinul folytak a szertartások, s a népesség jelentős része értett és beszélt egyfajta konyhalatint, a középkor *lingua franca*ját. A reformáció viszont mindenütt, így nálunk is, az anyanyelvűséget helyezte előtérbe; bibliafordításai több népnél, így nálunk is, a nemzeti köznyelv és irodalmi nyelv, az anyanyelvű írásbeliség kifejlődésének alapja lett. Mondhatjuk-e, hogy miután a katolicizmus megmentette a magyarságot, mint *testi tömeget* a felszámoltatástól, a reformáció megmentett valamit a magyarság *lelkéből*?

Válasz.

A sarkítottan feltett kérdés bizonyára megkönnyíti a választ, hiszen gondolkozási csatornákat jelöl meg, amelybe akadály nélkül folyik a szó. A történelmi valóság azonban a szélsőségek között van, s ehhez ragaszkodnom kell, még akkor is, ha válaszból érthető elfogultság is kiütkezik majd. Az a képlet, hogy a mai magyar kereszténység a katolicizmusnak a *testi*, a protestantizmusnak a lelki megmaradást köszönheti, sokkal árnyaltabb.

Az, hogy az első évezred fordulóján a Kárpát-medencében nemrég megtelepedett és a bizánci elemeket is magába fogláló magyar nép a Nyugathoz csatlakozott, annak az egyháznak köszönhető, amelyik Róma mellett döntött. Ha 1000-ben nem így történik, a reformáció alig jutott volna el Magyarországra, Erdélybe pedig talán még kevésbé. A Róma mintájára elég hamar kiépített erős egyházszervezet adta meg a magyar kereszténységnek azt, amit a kérdés megmentett *testi tömegnek* nevez. Ez persze nem azt jelenti, hogy ez az egyház ne lett volna a magyar nép lelkiségének is a meghatározója, s elég itt a magyarul prédikáló ferencesekre és domonkosrendiekre gondolnunk. Ismeretes, hogy Bizánc, különösen az 1054-es egyházszakadás után, nem engedte be a 14. századtól elindult humanizmust

a saját területeire, s ennek az elzárkózásnak megvannak a mai napig letapogatható művelődési, művészeti, építészeti s általában civilizatórikus tényei. Protestáns szemszögből nézve, azt mondhatjuk: A nyugati reformáció emberileg szólva azért juthatott el Magyarországra, mert öt és fél évszázaddal azelőtt a magyarság nem Bizánc, hanem Róma mellett döntött.

A keresztyénség felvétele Isten csodája volt a magyar nép életében, s ez a csoda megismétlődött a reformációban.² A párhuzam indokolt, mert a 10. század zavaros és vereségekkel (is) végződő magyar történelemben éppoly kaotikus helyzet, illetve légüres tér alakult ki, mint 1526 után. Mindketőben nem is az egyház hívta elő a csodát, hanem az evangélium szava. Mohács után az össznemzeti megrázkódtatás az ország háromba szakadása volt, azonban a káoszt nemcsak ez jelentette, hanem az erkölcsi élet fellazulása is. Az országrészeket (Erdélyt kevésbé) lerohanó török és más hordák szabad garázdálkodást tettek lehetővé mások számára, nem utolsó sorban azt, hogy Erdélybe a Kárpátokon túlról megkezdődjék a lassú, alattomos etnikai beszivárgás, amely a vallási képet is kezdte átrajzolni, noha ennek veszélyét népünk vezetői csak jóval később fedezték fel. Az országrendezési nagy kérdések mellett számolnunk kell egy mindegyik országrészben mutatkozó erkölcsi válsággal is. A 16. században azt kellett felismerni, hogy nemcsak jó politikára van szükség, hanem arra is, hogy az evangélium hassa át a lelkeket. A magyar reformátorok nemcsak hitbeli meggyőződésükből szóltak, hanem abból a biztos tudatból, hogy népüknek az evangéliumra van szüksége.

Az a jelenség, hogy a 16. század prédikátorai eljuttatták az igét a néphez, és hogy ez egész magyar népünket, a jobbágytól a fejedelmig áthatotta, ma alig érthető. Azt kell azonban tudnunk, hogy ebben a korban a hitélet és a közélet, a teológia és a politika az életnek nem két különböző szeptét jelentette, hanem egyazon életvalóságához tartozott. Társadalmiság és evangélium úgy fonódott egybe egy teokratikus rendbe, mint ahogyan ez az ószövetségi Izrael életében történt. Többek között ez is alapot adott annak, hogy a két nép közötti sorshasonlóság, vagy éppen -azonosság a prédikációk és vitairatok állandóan visszatérő témája volt. Igaz, hogy tudós eleink a 16. századi zsinatokon és országgyűléseken fogalmazták és védték meg a felismert hitigazságokat, igaz, hogy a protestáns prédikátorok szolgálatukat úgymond Istentől jövő társadalmi küldetésként értették meg, de ennél több történt, valami olyan, ami

² Többben is így értékelnek, pl. Albert Gábor: *A magyarság és a kálvinizmus kölcsönhatásai*. In: *Magyarság, történelem, kálvinizmus*. Bp. 1997. 34–35

e kettőnek a hozadéka volt. Kissé sarkítva úgy fogalmazhatunk, hogy a templomok szószékei politikai fórummá váltak, de csak abban az értelemben, hogy a nép nemzeti, társadalmi, gazdasági, művelődési életét az határozta meg, hogy mit akar Isten a törökkel, a jobbággal, a fejedelemmel, a járvánnyal, az aszályal. Másfelől folyt egy, a templomon kívüli „népi teologizálás”, egy laikusnak nevezhető *igehirdetés*: az evangélium kikerült az utcára, a vásárterekre, a kézművesek műhelyébe, sőt a kocsmákba is. Ezek legtöbbször a vasárnapi prédikáció utóhangjai, lecsapódásai voltak. Hogy ennek a „mezei prófétizmusnak” megvoltak a veszélyei is, hogy tévtanítások is születtek, azt a protestantizmus szemére lehet vetni, de végül is az evangélium így vált az egész nép kovászává. A zsinati atyák megfogalmazták a hitet, a prédikátorok és a laikusok azt keresték, hogy ez a hit miképpen hathatja át az egész életet.

Kétségtelen, hogy a reformáció érdeme az anyanyelvűség, mint ahogyan ez más nemzetnél is történt, valamint az is, hogy az addigi huszita hatásokat mutató, vagy tiszta római katolikus bibliafordítási részletek után megjelent a Károli Gáspár teljes magyar nyelvű bibliája. Mélyebbre kell azonban mennem, márcsak azért is, mert a kérdés a magyarság lelkére vonatkozik. Amikor a 16. századtól kialakuló magyar keresztyén lelkiségről beszélek, megint figyelmeztetnem kell magamat, hogy ennek a lelkiségnek a katolicizmusban megvoltak az előzményei. A reformáció nem tett mást, mint a magyar keresztyénség lelki habitusához hozzáadott olyan jellegzetességeket, amelyeket a Bibliából ismert fel és amelyekre ebben a században oly nagy szükség volt. A következőkben ezeket veszem számba, tudva azt, hogy a kérdés történelemfilozófiai és főleg dogmatörténeti teljesebb felsorolást és részletesebb kifejtést igényel.

A protestáns prédikátorok hangsúlyosabban hirdették Isten szuverenitását. A hatalom alatti kábalságban népünk tudomásul vette, hogy nem a török és nem a császár az úr, sorsa végül is nem tőlük függ, hanem Istentől, az egyedüli Úrtól. Ez az egyedüli szuverén okosította meg Erdélyben a török és a császár között tündérmesét ültető Bethlen Gábort és utódját az öreg Rákóczi Györgyöt. Nem véletlen, hogy ilyen jelmondatokat választottak: Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk, illetve: Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené (Róm 8,31 és 9,16).

Ez utóbbi bibliai mondatok átvezetnek egy másik sajátosságához, amely a protestantizmus, főleg a kálvinizmus jellemzője, a *predestinációs hithez*. Tudatosan fogalmaztam így, mert a predestináció

nem csupán tant jelentett, hanem felismert hitbizonyosságot. Őrizkedve a romantikus vagy elfogult túlfogalmazástól, próbálom egypár mondatban ennek a jellegzetes kálvini tanításnak a lecsapódását érzékeltetni, tudván azt is, hogy ebben nem én vagyok az első. Református teológusoknak nem egyszer kell megvédeniük a predestinációról szóló tanítást a determinizmus és fatalizmus vádja ellen. Az, hogy a predestináció pontosan ennek az ellenkezője, éppen a 16–17. század református gondolkozásából igazolható. A fatalizmus akkor azt jelentette volna, hogy az ember, éppen tévesen értelmezett hitéből következően megadja magát a sorsnak, hisz itt a török, itt a császár, nincs mit tenni, ez a sorsunk, ezt rendelte Isten. A predestináció viszont éppen azt a tudatot jelentette, hogy az ember Isten kezében van, aki nem tétlenségre és belenyugvásra indít, hanem meg akarja mozgatni az üdvösségre rendelt embert már földi életében, hogy kiválasztottságának megfeleljen. Révész Imre Kálvinról írja, de nyilván az egész magyar népre célozva mondja: „Elválasztásába vett hite nem tette szemlélődő fatalistává, sőt inkább ez nyújtott számára nélkülözhetetlen vigaszt s adott neki soha el nem fogyó hajtóerőt, hogy egész valóját maradék nélkül az élő Istennek szentelje”.³ Makkai Sándor, aki majdnem mindegyik tanulmányában vagy esszéjében a predestináció mozgósító erejéről ír, ezt a feladatot következteti: nemzetnevelés Isten országa számára⁴ A protestantizmus a 16. században a felelős vállalások vallása lett.

A 16. századi magyar protestáns irodalomban nem egyszer szólal meg a felhívás a bűnbánatra. A bűnértet felébresztése a nemzettudatban elmarasztalásként és vádként hangzik a későbbi értékelő irodalomban, hiszen ez úgymond áthúzódott a magyar nép belső lelki történelmében egészen a mai napig. A 16. századi prédikátorok ilyen értelemben is többször hivatkoztak az izráeli próféták bűnbánatra szóló prédikációira. Azonban először figyelembe kell vennünk azt, hogy a már említett predestinatív mozgósító erő sohasem engedte, hogy népünk megmaradjon a bűntudat kohójában, hanem kimozdította az okos gondolkozás és a gyakorlati cselekvés irányába; másodszer azt, hogy a prédikátorok nemcsak a bűnről és a bűnbánatról beszéltek, hanem mindig Isten bűnbocsátó szeretetéről és ingyen kegyelméről is. A magyar reformátorok nem engedték, hogy – mai kifejezéssel élve – az aktuálpolitikai nyomorult helyzetet népünk véglegesnek tekintse, s amaz *eszkhatológikus igazságtételt* hirdették. Nem szabad

³ Révész Imre: *Az egyháztörténelem alapvonalai*. Bp. 1936. 155

⁴ Makkai Sándor: *Öntudatos kálvinizmus*. Bp. 1925. 66

belebutulni a jelenlegi sorsba, mert Isten végítéletet tesz, a gonosz hatalmakat megsemmisíti, a hozzá hűségeseket megjutalmazza.

Isten szuverenitásának gondolata, a predestinációs hit, a megtisztító bűnbánat és az eszkatológus reménység olyan 16–17. századi lelki értékek, amelyeket Isten átmentett magyar népünk történelmében. Lehet, hogy ezeknek fénye 400 után megkopott, lehet, sajnós biztos is, hogy a kommunizmus majdnem fél évszázadában ezt erőteljesebben kellett volna a protestáns szószékekről hirdetni, de azt minden önhittség nélkül mondhatjuk, hogy a nemrég letűnt diktatúra alagútjában egyházunk vonatában ezek a kis fények az egyedüli világosságot jelentették. Talán az utóbbi sötét évek igazolják a református Karácsony Sándornak, nemcsak a református egyházra vonatkozó, tömörségében szép s igaz mondatát: „A magyar feladat nem oldható meg Isten nélkül.”⁵

2. kérdés:

Sokan gondolják, sőt itt-ott írják is, hogy a reformáció a legrosszabbkor „ütötte fel a fejét” nálunk: akkor, amikor az erős, a tatárjárást is túlélte középkori keresztény Magyarország amúgy is három részre szakadt, és ezt a szétszakítottságot a fellépő felekezeti megosztottság tovább növelte. Ön szerint van-e igazság a magyar reformáció ilyen értékelésében? Vagy inkább azt kell hinnünk, hogy a Mohács évszázadában hirtelen beállt felekezeti sokféleség éppen a legjobbkor növelte a magyarság túlélési esélyeit? A közszájon „magyar vallás”-ként emlegetett kálvinizmus például nem éppen a legjobbkor erősítette-e a magyarság nemzeti öntudatát?

Válasz.

Történészek előtt ismeretes Szekfű Gyulának Bethlen Gáborról írt munkája, amelyben a fejedelmet és hitmeggyőződését teszi felelőssé Magyarország szétszaggatásáért⁶, s nem ő volt az első, aki így gondolkozott. A másik véglet képviselői – akik azonban nem fogalmaznak ilyen szélsőségesen – azt vallják, hogy ha nem lett volna reformáció, a magyarság nem maradt volna fenn. Protestáns szívünket melegítik a római katolikus Illés Gyula sorai: „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen/ma-

⁵ Karácsony Sándor: *A magyar világnézet*. Bp. 1941. 348.

⁶ Bp. 1929. 276.

gyarság, ha nincs Kálvin?”, de ezekből a sorokból nem szabad kiolvasni azt, hogy a kálvinizmus nélkül semmilyen magyarság nem lenne. A kérdést csak így szabad feltenni: miben járult hozzá a protestantizmus ahhoz, hogy a magyar nemzettudat megerősödjék?

Természetesen ki kell kerülnöm azt a kérdést, amely a felvetett gondolat mögött van, hogy ti. hogyan alakult volna a magyar nemzettudat, ha a megosztott országrészekben nem terjed el a reformáció. Pedig ez a történetietlen beállítás lenne a kérdés próbája. E helyett megfogalmazom tételemet: A három országrészben külön-külön a reformáció vallásilag megosztotta ugyan a magyarságot, de ez nem történt a nemzettudat kárára.

Ennek a próbája három másik, azt követő történelmi helyzet, amelyeknek a tükrében érthető meg a fenti állítás. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, Trianon és a majdnem 50 évig tartó kommunizmus bukása utáni történelmi analógiákra gondolok. Minden nagy állami és népi összeomlás után megfigyelhető az önazonosság válsága, illetve keresése. Ez az identitáskeresés mindig azt (is) jelenti, hogy a nemzet elhatárolja magát azoktól, akik az összeomlást okozták, és nem csak azoktól. 1849 után az osztrákoktól akartunk önállósulni, 1919 után az új államok keretei között a többségektől, 1989 után a kommunizmustól. Természetesen ez nemcsak negációt jelentett, ami mint önvédelmi magatartás igazolható, hanem azt is, hogy a nemzet építően próbálta először tudati szinten, majd cselekvésében kitermelni magából a felgyűlt, lappangó szellemi-lelki energiákat. Ez mindegyik országrészben megfigyelhető, de talán leginkább a kisebbségbe került magyarság életében. Mert magyarságunk kifejeződésének legátütőbb jellegzetessége a nyelv, a magyar nemzeti öntudat hangsúlyozottan ott erősödött meg, ahol az anyanyelviség lehatolt a nép legmélyebb rétegeiig. Ez pedig a reformációban történt meg. A magyarul megszólaló Isten járult hozzá ahhoz, hogy az Izráel népe–magyar nemzet analógiáját ne csak a prédikátorok alkalmazzák egészen kis részletekig is, hanem maga a nép is magát mint Istennek egy nemzetét ismerje fel az egy Izráelben. Itt is őrizkednünk kell az elfogultságtól, hiszen tudva tudjuk, hogy a magyar nyelviség, mind a rész-bibliafordításokban, mind a prédikációs vagy vitairódalomban nemcsak a protestantizmus sajátja volt, hanem a római katolicizmusé is.

Nemzetünknek nem állt mindig módjában, hogy politikai eszközökkel fejezze ki önmagát, s itt a példa a középső és a nyugati, a török hódoltság alatti és Habsburgok alá került országrésze. És így volt és van ez a Trianon után leszakított államokban élő magyarság életében is. A római katolicizmus államegyház, vagy éppen világegyház volt (erre utal a görög nyelvi etimológia is). Az összeomlás(ok) után az egyház biztosította a magyarság önazonosságának megtalálását és megtartását. Azokban az országrészekben, ahol a protestantizmus mélyebb gyökereket vert és megmaradt, az egyházi intézményekben (és nem csak a protestánsoknál), elsősorban az iskolákban, életre kapott és kibontakozhatott a nyelv, az írásosság, a néphagyományok ápolása, általában a nemzeti műveltség. Makkai Sándor nemcsak korára nézve, hanem egyetemes érvennyel állítja, hogy a magyar néplélek a protestantizmusban megtalálta a maga alkotásának megfelelő létformát, majd azt is, hogy a magyar kálvinizmust Isten arra hívta el, hogy „a hívő értelem és a hősi akarat egyháza”, illetve „az értelem és az akarat népe” legyen.⁷ Keresnünk kell ezekben a kifejezésekben az igazságmomentumot, figyelmeztetve magunkat, hogy nem szabad a faji-nemzeti karakterisztikumok csúszdájára állnunk. Arra a kérdésre, hogy van-e a magyarságon belül római katolikus és protestáns embertípus, mind római katolikus (Prohászka Lajos), mind református (Karácsony Sándor), mind felekezeten kívüli (Szekfű Gyula) gondolkozók adtak valamilyen, egymástól eltérő választ (ezeket lásd Albert Gábor említett tanulmányának 32–33. oldalán). Az összehasonlításból következő eredményt így fogalmazom meg: vannak ugyan felekezeti jellegzetességek, de nincs külön római katolikus magyar és protestáns magyar típus. Egy erdélyi protestáns magyar több azonosságjegyet mutat fel egy erdélyi római katolikus magyarral, mint egy nyugati, nem magyar protestánsal. De ezt a kérdést itt most csak érinteni kell, mert nem vallás-, illetve nemzetkarakterológiáról kell beszélnünk, hanem szellemiségről. Azt pedig nem lehet kétségbe vonni, hogy a protestantizmus mint szellemi és lelki áramlat sajátos lelkiséget adott a magyarságnak, olyant, amelynek nyomai máig letapogathatók. Azokból az impulzusokból, amelyek a magyarság túlélését és a nemzettudat megerősítését szolgálták, most visszautalok az anyanyelviség és a bibliafordítások tényére, és kell szólnom arról is, hogy a protestantizmus az államhatalomtól függetlenül, sőt annak akarata ellenére végezte nemzetmegtartó szolgálatát. A humanizmus meghirdette az ember autonómiáját, de ez protestáns olvasatban azt is jelentette, hogy az egyház mint olyan, autonóm személyiségként működött, zsinatai csak kis mértékben, vagy

⁷ Makkai Sándor: *Öntudatos kálvinizmus*. Bp. 1925. 64–65.

egyáltalán nem függtek a politikai kormányzatoktól. Elhamarkodott lenne azt mondani, hogy e kettő – s nyilván nem csak e kettő – nem a protestantizmusnak tulajdonítható, hanem a humanizmusnak. Azt gondolom, hogy ma már tudománytalan lenne a humanizmust a reformációtól ilyen értelemben elválasztani. Magyar műveltségünkben ez a kettő egy, vagy a hit körzetében fogalmazva mindkettő Isten eszköze volt, hogy népünkben felköltse és megőrizze a nemzettudatot.

A „mi lett volna, ha” kérdést ismét ki kell kerülnünk, mert csak azt elemezhetjük, ami megtörtént. A reformáció után a három országrészben nemcsak az történt, hogy a római katolikusokra és protestánsokra szakadt egyház vallásilag mind jobban és jobban eltávolodott egymástól, hanem az is, hogy a nemzettudat tekintetében a két egyház egymásra talált. Hogy ez akkor, a 16–17. században a protestánsná vált Erdélyben megtörtént, arra nézve a tordai országgyűlés(ek) határozatai relevánsak, hiszen a türelmesség, vagy másképp fogalmazva a megértő szeretet kimondása mindenekelőtt a magyar egyházakra nézve történt. A római katolicizmus éppúgy, mint a reformáció egyházai, történelmi kényszer alatt, tudatos egyház- és nemzetpolitikával, vagy éppen a hit intuíciójától indítva, energiáit abba fektették, hogy a nemzet fennmaradjon. Jellemző, hogy a végváron és peremvidéken élő erdélyi magyarság lett volna hivatott a görögkeleti egyház felé római katolikus, illetve református missziót végezni, de ez Bethlen Gábor és öreg Rákóczi György bátor kísérletei után hamvába hullt, azért (is), mert a nemzetnek saját magára kellett figyelnie. A 17. század első felének fejedelmei reálpolitikusok voltak, ami azt jelenti, hogy úgy rendezték be Erdélyt, mintha a szétszakítottság végleges államforma lenne. Ezeknek a református fejedelmeknek az lett volna a vallási érdekük, hogy az Erdélyben megerősödött protestantizmust elszigeteljék a másik két országrésztől, ahol – főleg a nyugati részre gondolva – a római katolicizmus volt többségben. De hogy mennyire az egy-nemzet tudata élt bennük, arra nézve Tavaszty Sándor Bocskai Istvánra hivatkozik, aki azt mondta, hogy az erdélyi fejedelemséget fenn kell tartani az egész magyarság megoltalmazására, de ha a korona magyar kézbe kerül, Erdélynek oda kell adnia magát az alá, „a régi mód szerint”. A gondolatot folytatva, Tavaszty így ír erről: „Hamis és történetietlen minden olyan megállapítás, mintha Erdély különállása és önállósága ártalmára lett volna a nagy magyar egységnek. Ellenkezőleg: az elnyomó, elnemzetietlenítő és alkotmánytipró Habsburg-hatalommal szemben éppen a fejedelmi Erdély mentette meg a magyarságot a veszély pillanataiban.”⁸

⁸ Tavaszty Sándor: *A református egyház jelentősége Erdély történetében*. Kiáltó Szó 1943. 86.

Gondolatunk ismét ráfut a 20. század sínjére, mert annak, hogy Trianon után Erdélyben – s bizonyára a többi leszakított részek esetében is – miképpen élt és él tovább a szöges- és még szögesebb drótok ellenére is az *egy-nemzet tudata*, számos jelét tapasztaljuk. Sőt azt mondhatjuk, hogy a diktatúrában a leszakított részek nemzeti érzése mélyebb volt, mint azoké, akik a Kis-Magyarországon az internacionalizmus és kozmopolitizmus zászlója alá tömörültek. Az pedig, hogy a más államokban élő római katolikus és protestáns egyházvezetők hogyan fogtak össze elvett jogaik visszaszerzése érdekében, külön tanulmányt érdemelne. Valamint az is, hogy ma a túlélés érdekében milyen közös küzdelem folyik egyházi-nemzeti szinten a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben, a Délvidéken. Egy ilyen elemzésből az sem hiányozhatna, hogy a protestáns egyházak ehhez mennyiben járultak hozzá.

3. kérdés:

A protestantizmus – mint annakidején az őskereszténység – mindenütt kéz a kézben járt a városiasodással (vö.: *paganus*), az ipar és a kereskedelem fejlődésével, a polgári haladással. A lakosság többsége tekintetében protestáns országok ma is a világ legjobb szociális helyzetű országai. Töltött-e be ilyen, társadalmi szempontból előbbre vivő, felemelő szerepet is a protestantizmus az európai fejlődéstől lassanként elmaradó Magyarországon?

Válasz.

Gondolom, nem tekinthető önkényeskedésnek és mellébeszélésnek, ha azt, amit a kérdésben társadalmi szempontként fogalmaztak meg, kiterjesztem a nem egyházi szféra más területeire is, és beszélek arról, milyen előbbrevivő szerepe volt a protestantizmusnak nálunk a demokratikus gondolkodás, a társadalmi érzék, a politikum, a művelődés területén, bár tudom, hogy ez sokkal részletesebb és szakértőbb elemzést igényel, mint amilyent egy interjú kerete megenged és amilyen egy teológustól várható.

A protestantizmus általában, nálunk pedig sajátosan – Makkai Sándor szavaival élve⁹ – nemzetfenntartó, társadalomszervező és kultúrateremtő erő volt. Főleg azért mondhatjuk ezt, mert a reformáció lehatott az egyesek tudatáig és az egész embert változtatta meg. A társadalmi, gazdasági, művelődési

9 Makkai Sándor: *Erdélyi református problémák*. RSz 1931. 211.

stb. változások az egyes ember megújulásának a következményei. Az a Bibliából táplálkozó kálvinista sajátos gondolkodás, hogy Isten felől nézve nincs kettéosztott világ, nincs az életnek szent és profán területe, nem valósult meg olyan mértékben, mint Kálvin teokratikusan megszervezett Genfjében, de hatása nálunk is érezhető volt. Ez azt is jelentette, hogy a protestantizmus nálunk függetlenítette magát a kor szellemétől és nem engedte, hogy bibliai megalapozottságú elveibe a korszellem benyomuljon, hanem ő maga hatotta azt át. Református eleink arra törekedtek, hogy úgy formálják a tudatot, hogy abból mindennapos cselekvés következék. Egy ilyen pragmatizmus, amelyben az elvi és fogalmi gondolkozásból egyenesen következett az élet minden szintjén a megfelelő cselekvés, jellegzetesen protestáns sajátosság. Okkal gondolhatunk itt a hozzánk sok mindenben közel álló holland reformátusokra, akik ebben az elméletet gyakorlattá váltó pragmatizmusban is lelki testvéreink.

A 17. század első felében a politikum területén a vallásszabadságért harcoló Bocskai, Bethlen, I. Rákóczi György nem egy politikai indíttatású szabadságeszme harcosai voltak, hanem abban a meggyőződésben cselekedtek, hogy ez Isten akarata, aki az embert szabaddá teremtette. Azt is el kell azonban ismernünk, hogy később a Habsburgokkal szembeni kuruckodásban ez a töltet már nem olyan éles, s talán ettől kezdve a protestáns magatartás jobbára csak ellenzékieskedést jelentett, mint ahogyan mások ilyennek is címkézték minket. A protestantizmus akkor tölti be a magyar nemzet életében történelmi küldetését, ha jó hagyományai értelmében nem hallgat, és prófétai ihletéssel felemeli szavát mindenféle társadalmi igazságtalansággal szemben, s ez nem csupán tiltakozást jelent, hanem a *pro testare* értelmében az Isten által akart jó mellett tanúskodik.

Külön tanulmányt igényelne annak elemzése és elvi alapvetése, hogy a múltban és ma mi köze van a protestantizmusnak a demokráciához. Kétségtelen, hogy más egyházak struktúrájával összehasonlítva, a protestáns egyházak – és itt inkább a kálvinizmusra kell gondolnunk – demokratikus felépítésűnek tűnnek. Erre mutat a konzisztoriális és a zsinatpresbiteri elv is. Azonban ahogyan Kálvint nem lehet demokratikus gondolkozásúként értékelni, éppen úgy hiba lenne a protestáns egyházak szervezetét ilyennek tekinteni. Persze, a letűnt kommunizmusban a protestáns egyházak hivatkoztak demokráciájukra, hogy az államhatalom szemében partiképesek legyenek. Talán az is igaz, hogy ma, amikor a közép-kelet-európai piacon a demokrácia belépőjegyet jelent Európába, a protestantizmuson

belül van egy ilyen gondolkozás is. Azonban egyházainknak nem szabad a demokrácia valutáját használniuk, mert ez mindig a fel nem adandó teokrácia rovására megy. A protestáns egyházaknak viszont igenis van közük a demokráciához, éppen a feltett kérdés értelmében, mert a társadalom számára (egyelőre, ma még) nem tud a demokráciánál jobbat ajánlani. Tehát nem az egyház demokratizmusáról van szó, hanem arról a hatásról, amit a társadalomban a demokrácia érdekében kifejthet.

A 16–17. századi egyházi irodalomnak, főleg a protestánsnak két toposza van: a már említett Izráel népe–magyar nép párhuzamosítása és a római katolikus–protestáns vita. Ez utóbbiról szólva azt kell látnunk, hogy a prédikációkban és vitairatokban a felek nemcsak kölcsönösen vádolják egymást „az országokban való sok romlásnak okai”-val (így Magyar István sárvári evangélikus prédikátor), hanem egyre inkább helyet kap a közerkölcsök és a társadalmi visszaállások bírálata. A 16. század harmadik harmadában Méliusz Juhász Péter, majd a 17. század közepén Medgyesi Pál prófétai és apokaliptikus hangvétellel ostromozzák a részegséget, paráznaságot, kapzsiságot, széthúzást, de prédikációikból nem hiányzik Istennek a társadalmi bűnök fölött kimondott ítélethirdetése sem. A jobbágyok nyúzása, a szegények nyomorgatása, az árvák, özvegyek kiszípolozása a kor prédikációinak állandóan visszatérő témái. A reformációnak társadalomformáló hatásaképpen magyar viszonylatban – Erdélyben ez még valamennyire ma is érezhető – az ún. osztálykülönbségek inkább kiegyenlítődtek, a társadalom rétegei közelítettek egymáshoz. Bizonyára ebben volt valamilyen szerepe a kálvinista presbitérium elvnek (magyar viszonylatban először az erdélyi Vámosgálfalván vezették be 1668-ban a presbitériumot). Később is, a parasztot, a polgárt, a főurat, az értelmiségit összekapcsolta a közös kenyér, kehely, a mindenkire egyformán érvényesített egyházfegyelem. Egy személyes élménnyel érzékeltetem ezt a magyar protestáns társadalmi egyenértékűséget: kisgyermek koromban az első grófot, a református Bethlen Bélát Bethlen városának határában ismertem meg, amint együtt aratott béreseivel. Ugyanő harmadosztályú fapados vasúti kocsiban utazott Budapestre, amikor az országgyűlésre hívták.

60

A mai napig ellentmondásos kérdés (s az az érzésem, hogy az is marad), hogy minek tulajdonítható az a jelenség, hogy a protestáns országokban hamarabb megindult a kapitalizálódás, s az, ami a kérdésben is elhangzik, hogy a protestáns térségekben jobb a szociális helyzet, mint máshol. Ennek megítélésében fölöttébb óvatosan kell fogalmaznunk. Kétségtelen, hogy a társadalmi változások

a protestáns országokban korábban álltak be, mint máshol, de hogy ez egy bizonyos protestáns racionalitással magyarázható lenne, az kétségbe vonható, jóllehet a teológiai racionalizmus és a kapitalizmus kialakulása időben egybeesik. Nagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy a puritanizmus, a maga szigorú erkölcsiségével, amiből a szorgalom, takarékoság, mértékletesség, kötelességtudat, szigorú életrend hitből fakadó magatartásformája következett, hozzájárult egy szemléleti változáshoz. Hogy egyetemesítve így volt, vagy sem, azért nem egyértelmű, mert ez főleg az angol puritanizmusra vonatkozik, a magyarra kevésbé. Ezeken túl, érvényes az is, amit az első kérdésre adott válaszomban a predestinációról megfogalmaztam, amely nemcsak a kálvinizmus egyik tantétele volt és nemcsak elvonatkoztatva az üdvösségre nézett, hanem hajtóerő volt a társadalmi változásokra nézve is.

A hitnek ez a kihatása a magyarországi társadalmi, politikai, gazdasági, művelődési mezőkre is érvényes. Annak viszont, hogy mi lassanként lemaradtunk erről, kimondottan politikai okai vannak: a történelem folyamán több rendbéli elszigeteltségünk, mert hát velünk „ez is, az is megesett”. Ha pedig a mai magyarságnak az Európához való felzárkózása a Nyugat ideológiai zűrzavarának és csupán a kapitalizálódásnak a szűrő nélküli beengedését jelenti, akkor térségünkben egy olyan csodának kell bekövetkeznie, amilyent a keresztyénség felvételekor és a reformációban éltünk át. A reformáción pedig ma nem valami vallási-felekezeti változást értek, hanem lelki-szellemit, amelynek a szükségét egyre inkább érezzük.

4. kérdés:

Egy első olvasásra talán furcsának tűnő kérdés: Ön szerint hozzájárult-e a reformáció a katolicizmus túléléséhez? Mi lett volna a katolicizmusból a reformáció kihívása nélkül, amely összeszedésre, erkölcsi és szellemi megújulásra készítette a római egyházat? Hozzájárult-e a reformáció ahhoz, hogy a teokratikus egyetemességet és egységet hirdető-képviselő katolicizmus „beengedte az ő házába” az anyanyelvűséget, és megbékült a nemzeti öntudattal, mi több, annak olyan fáklyahordozóit nevelte ki, mint például nálunk Mindszenty hercegprímás vagy Márton Áron erdélyi püspök? Sőt, ha megenged egy meredekebb kérdést: vannak-e a toleráns, az európai, a – hogy így mondjuk – „politically correct” keresztény és nemzeti eszmének az említettekhez mérhető magyar protestáns képviselői napjainkban?

Válasz.

Az első kérdés tulajdonképpen nem engem illet, ide egy római katolikus válasz kívánkoznék. Ezért erre csak röviden felelek. A világszerte ismert angol Toynbee mondja, hogy a történelem a kihívások és a rájuk adott válaszok sorozata. Az egyháztörténet területén ilyen kihívás volt a reformáció, amelyre a római katolikus egyház a Tridenti Zsinattal felelt, amely lelki-szellemi mozgósítást jelentett a középkori római katolicizmusra. Azt viszont tévedés lenne úgy megfogalmazni, hogy a reformáció a katolicizmus „túlélését” segítette: a római katolikus egyház megmaradt volna a reformáció irritáló hatása nélkül is. Azt pedig, hogy a tridentinum mit jelentett az egyház számára, nem nekem kell megfogalmaznom.

A reformáció-tridentinum csak paradigma, mert a kérdés nyilván a magyar viszonyokat célozza meg. Nálunk pedig egyértelmű, hogy a reformáció főleg az anyanyelviség területén volt átható és a római katolicizmust is mozgósító jelenség. Azért említem a nyelvi kérdést, mert a reformáció hatása ezen érhető utol leginkább. A klasszikus példa: Károli Gáspár lefordítja, 1590-ben kinyomtatja és a református magyarság kezébe adja az első teljes Szentírást, hogy az ezt a fordítást kritizáló magyar római katolicizmus megajándékozza egyházát és a magyarságot az 1626-os Káldi György-féle fordítással. Vagy: a nyelviségében is vérbő Pázmány Péter a református prédikátorokkal folytatott vitában „születik”. Az is valószínű, hogy a protestantizmusban az anyanyelviséggel együtt járó nemzettudat pozitív választ kívánt. Abban, hogy a gyors válaszádnak az „érzéke” meghonosodott a római katolicizmusban, a protestantizmusnak nagy kihívó szerepe volt. Ez azonban nemcsak az elmúlt századokra nézve érdekes, hanem utóhatásában is – és itt most a feltett kérdés az elmúlt évtizedeket juttathatja eszünkbe. A Mindszenty hercegprímás és a Márton Áron jelenségben azonban nemcsak ez a „válaszkényszer” működött, hanem a mély rétegekig lehatoló nemzettudat, az önazonosság meghatározásának és megvédésének „ösztone” is. Ekkor már egyáltalán nem a protestantizmus volt a kihívó, hanem Mindszenty esetében az ateista kommunizmus, Márton Áronnál ugyanez, de éppen ilyen provokatív erővel a román nacionalizmus is. Nevüket, függetlenül a felekezeti hovatartozástól, minden magyar tisztelettel ejti ki, mert eszményeikkel azonosulni tud. Ebben nagy része van annak is, hogy mártírok voltak, azonban a magyar értelmiség rétegeiben súlyosabb és döntőbb az első helyen említett eszménység. Márton Áronnál az a többször is emlegetett „súly alatt a pálma”

azt jelentette, hogy például a magyar iskolák közös érdekében, a nacionalista prér alatt közel került protestáns püspöktársaihoz.

Megőrizve nemcsak az arányokat, de figyelembe véve a történelmi helyzetet és a lehetőségeket, a protestantizmus területén ide kívánkozik a méltatlanul elhallgatott erdélyi református püspök, Nagy Károly. Tavasz Sándor írja az évszázados református iskolapolitikáról a következőket: „A református iskolázás történetében olyan népi kiválasztás folyt, amilyent semmilyen modern tehetségmentés nem fog tudni megközelíteni.”¹⁰ Trianon után a román állam éppen ezt ismerte fel és ezért szüntette meg az egyházi iskolákat. Legendák jártak arról, hogy Nagy Károly, miután helyileg nem tudott semmit elérni, felment a román miniszterhez és asztalát ütögetve követelte egyházunk jogait. Az „egyházzal a népért” elvét teológiaiilag lehet és kell is kifogásolni, a Makkai-féle „népemmél az egyházért” elvvel szemben, de az ő történelmi korában, valamint nemzeti és liberális felfogását ismerve, értenünk és értékelünk kell őt.¹¹

Egészen bizonyosan a református egyháznak ilyen „politically correct” személyisége volt Ravasz László, s ez rá, mint teoretikusra és mint egyházépítőre egyformán vonatkozik. Ezt mutatja az is, ahogyan a zsidó deportálások ellen megpróbált fellépni és az is, hogy a vallás- és nemzetirtó kommunizmust nem tudta elfogadni. Az élete végéig kényszerlakhelyre utalt Ravaszt nemcsak a református egyház, hanem az egész magyar nemzet mártírjaként kell értékelnünk és becsülnünk. A 20. század kálvinizmusának alig volt nagyobb egyházépítője, mint erdélyi püspökségének idején Makkai Sándor. Hogy őt nem lehet korunk reformátorának nevezni, az nemcsak annak tulajdonítható, hogy itt hagyta Erdélyt, hanem főként annak, hogy erdélyi professzorságának és püspökségének nagy belmissziós (ilyen értelemben beszéltem reformátorságáról) terveit nem tudta gyakorlatba ültetni és ennek sajnos, nemcsak a többségiiek nacionalizmusa volt az akadály, hanem a belső közömbösség is. Az ő idejében alakult egyházi szervezetek, szövetségek igazi kovászai voltak református népünknek, amit különösen azért értékelhetünk, mert a külső kereteket a román állam leszűkítette. Makkai minden helyzetben *modus vivendit* keresett és talált, belső és külső ellentétek kö-

¹⁰ Tavasz Sándor: *A református egyház jelentősége Erdély történetében*. Kiáltó Szó 1943. 88.

¹¹ Ezt a szembeállító értékelést lásd *Hit, egyház, nemzet, Makkai Sándor látásában* c. tanulmányomban. Protestáns Szemle 1992. 1. sz. 8–11.

zött úgy maradt egyedül, mint szellemi elődei, Bethlen Gábor és Széchenyi István. Nem véletlen, hogy a magyar történelemből őket idézte meg (az *Egyedül* és a *Harc a szobor ellen* írásaira gondolok).

5. kérdés:

Az ökumenizmus gondolata és mozgalma (ha lehet ilyenről beszélni) a kereszténységnek egy új egysége felé igyekszik utat építeni. Reméljük, ez az egység, ha valamikor létrejön, nem jelent majd egységességet is, a történelmi egyházak nem veszítik el értéknek érzett és tudott sajátosságaikat. Ön hogyan képzel el egy sikeres ökumenikus összefogás eredményeként esetleg létrejövő „szép új világot” a világ keresztény részén? És a világ magyarak lakta részén?

Válasz.

Nem szabad kétségbe vonnunk azoknak a jó szándékát, akik több mint száz évvel ezelőtt megindították az ökumenizmus mozgalmát, s azt sem, hogy olyan eredményei vannak, mint az 1973-ban létrejött Leuenbergi Konkordia. Jelentősnek tartjuk továbbá mind a megszorodott konferenciák eszméltető elméleti eredményeit, mind a fél könyvtárnyi irodalmat. Ma azonban a (protestáns) teológusok közül legalább annyian vannak, akik az ökumenizmust bírálják, mint akik ezt munkálják. Nincs itt helye annak (s a kérdés sem erre vonatkozik), hogy ezeket, akár csak röviden is összefoglaljam, de úgy gondolom, hogy a jövőkép felfektetéséhez hozzájárul, ha a kérdést néhány ellentétpárban bontom ki.

Az az érzésem, hogy ma az egyházak összefogásának akarata *nem belső, hanem külső*, tehát nem – mondjuk – bibliai indíttatásból ered, hanem valamilyen társadalmi, politikai, nemzetfenntartási szükségéből. Akkor is így van, ha ez a tudat alatt működik. Persze a fenti motivációk is lehetnek Isten eszközei, vagy éppenséggel azok is, de nem látom, hogy az egyházak és teológusai valamilyen felülről, Istentől jövő parancsként fognák föl feladatukat. A világ kihívásaira csak egyfajta kényszerökumenizmussal felelhetünk, amelynek hatása és eredményei csak addig tartanak, amíg ez a kihívás időszerű.

Állandóan szembesülünk azzal a jelenséggel, hogy van egy *felülről irányított és javallott*, legtöbbször csak az elmélet szintjére beragadt ökumenizmus és egy *gyülekezeti, helyi*, amely a gyakorlatban inkább létezik, mint amaz. Sohasem vontam kétségbe, hogy bármilyen szellemi mozgásnak elvi alap-

zásra van szüksége, s újból megjegyzem, hogy a congressmanek jó szándékában nem kételkedem, de mind az eddigi megvalósítást tekintve, mind távlatosan, nem ebben látom az egyházak egyesülésének lehetőségét, hanem abban, hogy egy-egy településen belül a különböző felekezetűek javakat közölnek egymással, s erre nézve sok példa van akár a magyar nemzetben belül is. A kapcsolati lánc első szeme a gyülekezet, az utolsó a teológiai gondolkozás. Ez utóbbin pedig nem feltétlenül az ökumenikus gondolkozást értem, hanem általában a teológiáit. Hála Istennek olyan tapasztalataink vannak, hogy akik a teológiát magas szellemi és lelki szinten művelik és „érik”, azok megértik egymást. Néhány éve Erdélyben a gyulafehérvári római katolikus és a kolozsvári református-evangélikus teológiai tanárok tudományos szimpóziumokat rendeznek, s ez mindkét fél szellemi, lelki épülésére történik. Azért kell ezt így látnunk és az ilyen mozgásokat értékelnünk, mert mindnyájan érezzük, hogy a központokból betáplált ökumenizmus nem érti meg a területi kérdéseket.

Egy másik kettősség, amelynek a kiélezése veszélyes lehet, az *ökumenizmus-konfesszionizmus* el-lentéppár, amelyet nem egyszer egymás ellen játszanak ki, és egymást kizáró alternatívaként tekintenek. Neves teológusok vallják, hogy az ökumenikus gondolkozást a konfesszionizmus hátráltatja, egyesek végletesen is fogalmazzák, hogy ti. a konfesszionizmus a szektásodáshoz vezet, amely az ökumenizmus halálát jelenti. Ez csak akkor igaz, ha a konfesszionizmuson felekezeti elzárkózást értünk. A veszély éppen abban van, hogy felekezeti értékeinket nem becsüljük eléggé, vagy Makkai szavait segítségül hívva: „Minden vallást jónak tartunk, ami azt jelenti, hogy a magunkét nem becsüljük semmire.”¹² Az ökumenicitásnak tévútja lenne, ha az egyházak valamilyen dogmatikai minimumot keresnének s az is, ha tanításuk és történelmi hagyományaik sajátosságait feladnák – s feleletem már benne is volt a feltett kérdésben. Ez már azért is zsákutca, mert egyik történelmi egyház sem mondana le megszerzett és sokszor vér által megtartott értékeiről.

Többen vagyunk, akik feszültséget érzünk az egyes ökumenikus központok és konferenciák *világökumenizmusa* és a *magyar keresztyénség ökumenizmusa* között. A nyugati keresztyén világ nem tudja elképzelni, hogy mi protestánsok, de római katolikusok is részben, miért zárkózunk el egy olyan ökumenizmus elől, amely a nemzeti és nyelvi határokon átnyúlva is érvényesül. Az erdélyi helyzetből

¹² Makkai Sándor: *Evangélium az egyházban*. Sepsiszentgyörgy 1933. 8.

csak akkor értenek meg valamit, ha arra az észak-ír kaptafát húzzák rá, ez pedig méltánytalan velünk szemben. Vagy pedig ismerik helyzetünket, de nem vonják le ebből a következtetéseket. A magyar kereszténység a Nyugat végvárán és peremvidékén él és tudatosan bevonul a hagyományörzés és hitvallásosság védősáncai mögé. Tőlünk északra, keletre és délre olyan görögkeleti vallásúak élnek, akik ortodoxiájukat nemzeti államukban élik meg, vagy azzal éppen azonosítják. Nem vagyok illetékes arra, hogy ezt a kérdést római katolikus nézetben taglaljam, de mi protestánsok szomorú példáit tudjuk annak, hogy a nemzeti, nyelvi önfeladás az egyházat is jelenti, vagy éppen azt, hogy akik a többségieknek adják meg magukat, azoknál károsodik maga a hit is.

Egy ilyen, a nemzeti, nyelvi határokat is lebontó ökumenizmus közvonalai előttem még ma nem rajzolódnak ki. Egyelőre csak nemzetünkön belül tudok elképzelni olyan ökumenizmust, amely nem a kizáró különbségeken, hanem a befogadó szereteten alapul. Nem dicsekvésképpen, sőt magunkba néző bűnbánó józansággal engedhetem meg magamnak, hogy az erdélyi magyar kereszténységre hivatkozzam: a tudomány terén a kolozsvári protestáns teológiára, ahol reformátusok, evangélikusok, unitáriusok együtt tanítanak és tanulnak, a már említett római katolikus és protestáns tanártalálkozókra, a magyar egyházak püspökeinek időszakos megbeszéléseire, a nagyon sok gyülekezetben megvalósuló vendégszolgálatokra, a templomok kölcsönös használatára, a diakóniának felekezeten átérő segítő kezére és sok más olyan jelre, amelyben már a jövő magyar ökumenizmusának záloga látható. Amit Erdélyről mondtam, az áttételesen vonatkozik azokra a lecsatolt területekre is, ahol a magyar egyházak egymásra vannak utalva. A Nyugat-Európai Protestáns Lelkigondozói Szolgálat pedig istentiszteleti, szórványgondozói és irodalmi tevékenységében még inkább ennek a gyakorlati ökumenizmusnak a csíráját látom.

A Babel-szindróma kérdése nem is a soknyelvűség, hanem a „sokfűlűség”. Ezt a pünkösdi történet igazolja, ahol egyáltalán nem volt baj, hogy az apostolok „kezdték más nyelveken szólni”, mert ennek ellenére hangzott el a bizonyágtétel: „halljuk, amint szólják a mi nyelvünkön az Istennek nagyságos dolgait” (ApCsel 2,4. és 11.). A közlés által megvalósuló közösség és a közösségben megvalósuló közlés – a *communitas* és a kommunikáció kölcsönhatása, amiről máshol is írtam – a Lélek munkája. Hogy ez túl biblikus és túl steril megfogalmazás? Lehet, de nekünk keresztényeknek semmit sem szabad lealkudni ebből az igényből.

6. kérdés:

A magyar protestantizmus egyik legrangosabb szellemi központja, a budapesti Károli Gáspár Reformtus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, nemrég küldetésnyilatkozatot tett közzé a sajtóban. Ebből idézzük: „A XX. század végén, amikor a nemzetállamok hagyományos – gazdasági, katonai, politikai – szerepkörei összezsugorodnak, illetőleg jelképekké válnak, egyedül ez a minőségelvű nemzettudat lehet képes megóvni a magyarságot a globalizálódó világ közösségeket fenyegető határaitól.” Szeretnők, ha Ön, mint egy másik rangos szellemi központ, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet munkatársa, aki feltehetőleg egyetért az említett nyilatkozatban írottakkal, értelmezné számunkra a minőségelvű nemzettudat fogalmát, egyúttal arra is kitérve, hogy az miben és mennyiben lehet segítségünkre a kisebbségi és a Kárpát-medencén kívüli szórvány-létben?

Válasz.

A nyilatkozatnak ebben a pontjában a szövegösszefüggésből számomra kitetszik, hogy a minőségelvű nemzettudat egy olyan szellemi és erkölcsi töltetet jelent, amely a reformáció terméke, amely akkor áthatotta, és történelme során megtartotta az egész magyarságot, s amelyre mint tudatra és cselekvésre ma is, egy globalizálódó világban a magyarságnak életmentő mozgósító erőként szüksége van. Hogy mit jelent ez a szellemi és erkölcsi töltet, arról az eddigi válaszaimban már beszéltem: anyanyelviséget, puritán életvitelt, a predestinációs hitnek felelősségre indító erejét. A továbbiakban, megmaradva a kérdéskörben, ehhez egypár gondolatot szeretnék fűzni.

Előszőr.

A protestantizmus valóban a 16. században értékmentő volt, az összmagyarság sokat köszönhet neki, s az is érthető, hogy egy református egyetem ezt ma is érvényesítendőnek látja. Kérdés azonban, hogy egy ilyen reprisztinációs törekvés kivitelezhető-e egy egészen más történelmi helyzetben. Azaz, ha ezt az *igazságot* hordozó gondolatot leszállítjuk a *valóság* talajára, elő tudunk-e hívni egy olyan nemzettudatot, amely a reformáció korában és az után még sokáig, a magyarságban meghonosodott? A kérdésben nincs nemleges válasz, csupán kétség.

Másodszor.

A minőségi nemzettudat magyar reformátori öröksége a századok folyamán össznépi kinccsé vált, s a fogalom utótörténete azt mutatja, hogy ezzel a római katolikus egyház is feltöltekezett. A szellemi és erkölcsi többletigényt ma minden magyarnak vallani és munkálni kell, és ez tapasztalatunk és reménységünk szerint megtörténik és meg is fog történni.

Harmadszor.

Valóban, a globalizálódó világ annál jobban fenyegeti a közösségeket, minél kisebbek ezek. Az Európai Egyesült Államokban a kisnemzetek halálra vannak ítélve, a védekezés tehát jogos, mert a veszély valóságos. Azonban a politikai, gazdasági, katonai stb. integrációval szemben megfigyelhetünk egy ellentétes irányú mozgást is. Politikai síkon ez lemérhető a nagy, vagy kisebb soknemzetiségű államok feloszlásán (Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia), éppen azért, mert a kisnemzetek a maguk önazonosságát saját államiságuk keretében vélték megtalálni. Másfelől nekünk magyaroknak egy kisterületi globalizációtól azért nem kell félnünk, mert ez a Kárpát-medence magyarságának (nem állami, hanem) nemzeti együvé tartozását jelenti.

Negyedszer.

A hermeneutika szabályaiból ismeretes, hogy egy „idegen” szöveg értelmezésében mindig benne van maga az értelmező is. A most következő gondolatokban nemcsak én vagyok benne, de már beleállt a kérdező is, amikor – nagyon helyesen – meglátta az alapszövegben bújtatott „kisebbségi lét” fogalmát. Én is innen értelmezem a küldetésnyilatkozatnak ez a kérdéskörét. A reformáció mint kisebbség mutatott fel értékeket, mert tudatában volt annak, hogy csak szellemi-lelki „többlettermelőként” válhat minden mással (s nemcsak a római katolicizmussal) szemben versenytárrsá. Minden korokra érvényes az, amit már többen kimondtak – én magam is hivatkoztam rá –, hogy a külső erők (állam, infrastruktúra, intézmények stb.) által nem támogatott kisebbség, amelynek nincs lehetősége, hogy anyagi, intézményes téren magának kisebb-nagyobb közegekben léttet biztosítson, úgy próbál érvényesülni, hogy egyfelől lelki-szellemi energiákat szabadít fel, másfelől, az anyagi kultúrára gondolva, minőségi termékekkel járul hozzá önfenntartásához. Ma, amikor mindezt a magyar nemzetre vonatkoztatjuk, amely egy többé-kevésbé egységes Európában tudja magát, ennek

a minőségelvű nemzettudatnak különös jelentősége van. 1956-ban erkölcsi árfolyamunk emelkedését a világban a nemzet vérrel vásárolta meg. Korunkban a politikusoknak és az egyház teológusainak is gondolkozniuk kell nemcsak arról, hogy milyen minőségi és egyetemes erkölcsi értékeket tudnak nyújtani Európának, hanem arról is, hogy miképpen adhatnak elszóródott nemzetünknek egységtudatot. A veszély abban van, hogy a Nyugat a nemzetegység munkálását és az európaiságot alternatívaként fogja fel. A magyarság szellemi-lelki vezetőinek azt kell megértetniük, nemcsak a sovinszta nemzetállamok felé, hanem az egész világ felé, hogy ez az alternatíva hamis. Ha pedig az egyiket –bármelyiket – feladják a másik kedvéért, árulást követnek el. A világ csúcs-szervei ma nem nemzettestekben, hanem államokban gondolkodnak, gazdasági és katonai potenciákat és igényeket tartanak számon. Egy ilyen pragmatikus, sőt materialisztikus gondolkozást csak éppen egy minőségelvű gondolkozással és minőséget megvalósító cselekvéssel lehet – és kell – ellensúlyozni. Nem kétséges, hogy ennek munkálása, a tudatokba való bevivése az egyház „missziói” feladata. A jelzõt talán nem is kellett volna idézőjelbe tennem, mert végül is arra gondolok, hogy az egyháznak ez a szolgálata csak az evangélium hirdetése lehet, viszont olyan, amely utoléri a nemzet minden rétegét, a kormánytól kezdve a világ bármely részén élő magyar keresztyénig.

7. Zárszóként.

Köszönettel velünk megosztott gondolataiért, hadd kérdezzük meg végül: melyik volna az az irodalmi mű, amelyet e gondolatai egészéhez vagy azok valamelyikéhez egyfajta képi összefoglalás, egyfajta művészi illusztráció gyanánt ajánlhatna?

Válasz.

Két tanulmányra utalok, amelyek talán mindegyik feltett kérdésre, illetve válaszra bővebb feleletet adnak. Makkai Sándornak *Öntudatos kálvinizmus*ából a kultúráról és a nemzetről szóló fejezeteket mellékelem. Itt csak egy gondolatot emelek ki: Szerinte a kálvinizmus internacionális (értsd: ökumenikus beállítottságú), amely jövőtávlatos, amikor a felekezetek és fajok nem fogják osztályozni az Úr választottait. Ugyanakkor vallja, hogy a nemzeti élet megszentelésében, a nemzeti lelkületek típusaiban a kálvinizmusnak sajátos hivatása van.¹³

¹³ Makkai Sándor: *Öntudatos Kálvinizmus*. Bp. 1925. 63–64.

A szintén erdélyi teológus-filozófus Tavaszy Sándor egyik tanulmányában¹⁴ az interjúban feltett kérdések közül több is előjön. Úgy látja, hogy a protestáns gondolkozásban az egynemzet-tudat és a nyugatiság egymást kiegészítik. Egyfelől Erdély önállóságát eszköznek látja a magyar egység helyreállítására, másfelől értékeli, hogy a 17. századtól kezdve a református fejedelmek, főurak, közép-nemes családok milyen áldozatok hoztak, hogy szellemi kapcsolatot tartsanak fenn a Nyugattal, és itt főleg a peregrinációra hivatkozik.¹⁵ Úgy látom, hogy bár áttételesen, de mégis összecseng az interjúban adott utolsó válaszzal és történelmi paradigmául szolgál. Ugyanebből a tanulmányból emelem ki azt az eszmefuttatást, hogy a református egyház gondolkozása szerint a magyar társadalmat nem szabad osztályokra tagolni, legalábbis nem úgy, hogy valamelyik rétegét kizárnók.¹⁶

Mindkét idézett teológus, – de a sort kiegészíthetnők Ravasz Lászlóval, Imre Lajossal, Nagy Gézával és másokkal is – a kérdéskör két mezőjében hasonlóan gondolkozott. Abban, hogy az egyházi-teológiai és társadalmi-nemzeti lét-, illetve gondolkozási formát nem lehet egymástól elválasztani és abban, hogy a társadalmi, politikai, nemzeti stb. eszmék nem határozhatják meg az egyházi gondolkozást (például: nem szabad a szószékekről politikát prédikálni), de az egyházat kötelezettnek tudták, hogy az élet minden területén érvényesítse az evangélium szempontját. Ma, a világba így „kipredikáló” egyház ebben fedezheti fel önazonosságának egyik jegyét.

Kozma Zsolt

¹⁴ Tavaszy Sándor: *A református egyház jelentősége Erdély történetében*. Kiáltó Szó 1943. 85–90.

¹⁵ Uo. 86, 88.

¹⁶ Uo. 87.

2023, Budapest